

# Samfunnsstraff

Ved alvorlige trafikkforseelser og grove narkotikaforbrytelser



Universitetet i Oslo  
Det juridiske fakultet

Kandidatnummer: 576

Leveringsfrist: 25.04.2010

Til sammen 17682 ord

23.04.2010

# Innholdsfortegnelse

<b><u>1</u></b>	<b><u>INNLEDNING.....</u></b>	<b><u>1</u></b>
1.1	Problemstillingen.....	1
1.2	Avgrensning .....	3
1.3	Rettsgrunnlaget.....	4
1.4	Straffeloven § 28 a .....	6
1.5	Videre fremstilling.....	7
<b><u>2</u></b>	<b><u>SAMFUNNSSTRAFFENS HISTORIKK OG AKTUALITET .....</u></b>	<b><u>8</u></b>
2.1	Innledning .....	8
2.2	Et alternativ til ubetinget fengselsstraff .....	8
<b><u>3</u></b>	<b><u>KRIMINALOMSORGENS ROLLE FØR IDØMMELSEN.....</u></b>	<b><u>13</u></b>
3.1	Personundersøkelse av siktede .....	13
3.1.1	Undersøkelsens opplysning av saken.....	14
3.1.2	Undersøkelsens betydning ved tvil om reaksjonsvalget .....	15
<b><u>4</u></b>	<b><u>VILKÅR FOR OG UTMÅLINGEN AV SAMFUNNSSTRAFF.....</u></b>	<b><u>17</u></b>
4.1	Innledning .....	17
4.2	Formålet bak samfunnsstraff .....	18
4.3	Prosessuelle vilkår for samfunnsstraff.....	20
4.3.1	Samtykke fra lovbryteren .....	20
4.3.2	Bosted i Norge .....	23

<b>4.4</b>	<b>Materielle vilkår for samfunnsstraff.....</b>	<b>24</b>
4.4.1	Hensynet til straffens formål.....	24
4.4.2	Hovedregelen om en alternativ utmålt fengselsstraff på inntil 1 år .....	26
4.4.3	Samfunnsstraff ved alvorlige trafikkforseelser .....	27
4.4.3.1	Handlingens omfang og alvorlighet .....	27
4.4.3.2	Lovbryterens alder .....	32
4.4.3.3	Lovbryterens tidligere vandel.....	35
4.4.3.4	Oppsummering .....	36
4.4.4	Samfunnsstraff ved grove narkotikaforbrytelser.....	37
4.4.4.1	Innledning .....	37
4.4.4.2	Handlingens omfang og grovhet .....	38
4.4.4.3	Rehabiliteringssituasjonen og ulike rehabiliteringshensyn .....	40
4.4.4.4	Lovbryterens omsorgsansvar for familiemedlemmer .....	42
4.4.4.5	Lovbryterens tilståelse og lang saksbehandlingstid .....	43
4.4.4.6	Oppsummering .....	45
<b>5</b>	<b><u>KRIMINALOMSORGENS ROLLE ETTER IDØMMELSEN.....</u></b>	<b>47</b>
<b>5.1</b>	<b>Innledning .....</b>	<b>47</b>
<b>5.2</b>	<b>Forberedelse og gjennomføringsplan.....</b>	<b>48</b>
<b>5.3</b>	<b>Innholdet i samfunnsstraffen.....</b>	<b>51</b>
5.3.1	Samfunnsnyttig tjeneste.....	52
5.3.2	Programvirksomheten .....	53
5.3.2.1	Programmet – NSAP (National Substance Abuse Programs) .....	54
5.3.3	Russamtalen.....	56
<b>6</b>	<b><u>OPPSUMMERING OG KONKLUSJON.....</u></b>	<b>58</b>
<b>7</b>	<b><u>LITTERATURLISTE .....</u></b>	<b>59</b>
<b>8</b>	<b><u>LOV- OG FORARBEIDSREGISTER.....</u></b>	<b>60</b>
<b>9</b>	<b><u>DOMSREGISTER.....</u></b>	<b>61</b>



# 1 Innledning

## 1.1 Problemstillingen

Samfunnsstraff er en hovedstraff som etter straffeloven<sup>1</sup> §§ 28 a, jf. 15 kan idømmes av domstolen i stedet for fengselsstraff på bestemte vilkår. Straffereaksjonen *”brukes som en felles betegnelse på straff som gjennomføres ute i samfunnet og som i varierende grad virker frihetsberøvende”*.<sup>2</sup>

Denne avhandlingen tar for seg de generelle vilkårene for og utmålingen av samfunnsstraff for alvorlige trafikkforseelser og grove narkotikaforbrytelser, jf. straffeloven § 28 a, samt samfunnsstraffen innhold ved slike overtredelser, jf. straffegjennomføringsloven<sup>3</sup> § 53.

Hvorvidt samfunnsstraff kan idømmes følger ikke av det enkelte straffebed, men av bestemmelsen i straffeloven § 28 a. Hovedvilkårene følger av første ledd bokstav a) og b). Det er anledning til å idømme samfunnsstraff når *”det ellers ikke ville ha blitt idømt strengere straff enn fengsel i 1 år”* og *”hensynet til straffens formål ikke taler mot en reaksjon i frihet”*. I tillegg til de materielle hovedvilkårene må de prosessuelle vilkårene i første ledd bokstav c) være oppfylt. Det stilles krav om at lovbryteren *”samtykker”* og har *”bosted i Norge”*. Det kan unntaksvis idømmes samfunnsstraff selv om den straffbare handlingen skulle kvalifisere til mer enn 1 års fengsel etter bokstav a), men det må da foreligge *”sterke grunner”* som taler for samfunnsstraff i saken, jf. § 28 a annet ledd.

De mest sentrale vilkårene i bestemmelsen i straffeloven § 28 a knytter seg til det materielle vilkåret i bokstav b) om at *”hensynet til straffens formål ikke taler mot en*

---

<sup>1</sup> Almindelig borgerlig Straffelov (straffeloven) av 22. mai. 1902 nr. 10

<sup>2</sup> Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) Om lov om straff (straffeloven) s. 293

<sup>3</sup> Lov om gjennomføring av straff mv. (straffegjennomføringsloven) av 18. mai. 2001 nr. 21

reaksjon i frihet”, og det prosessuelle vilkåret om at lovbrysteren må ”samtykke” til samfunnsstraff etter bokstav c).

I forlengelsen av vilkårene i straffeloven § 28 a første og annet ledd, vil jeg ta for meg Høyesteretts utmåling av samfunnsstraff for alvorlige fart- og promillesaker etter vegtrafikkloven<sup>4</sup> § 31, jf. §§ 5 og 22 og grove narkotikaforbrytelser etter straffeloven § 162 annet ledd. Handlingens omfang og alvorlighet, samt ulike omstendigheter ved lovbrysteren vil stå sentralt. Interessant i denne sammenheng er hvilke hensyn som spesielt taler for bruk av samfunnsstraff. I alvorlige fart- og promillesaker er det særlig hensynet til ung alder som har blitt fremhevet, mens det i grove narkotikasaker har blitt stilt krav om sterke og klare rehabiliteringshensyn, jf. Rt. 2007 s. 252 og Rt. 2009 s. 290.

Mens det er domstolen som kan idømme samfunnsstraff dersom vilkårene i § 28 a er oppfylt, er det kriminalomsorgen som fastsetter straffens nærmere innhold etter straffegjennomføringsloven § 53. Innholdet kan blant annet gå ut på samfunnsnyttig tjeneste, ulike programmer, behandling og individuelle samtaler. Samfunnsstraffen gjennomføres i det fri, men det stilles høye krav til domfeltes egen vilje og kapasitet. Interessant i denne sammenheng er hvordan det nærmere innholdet i samfunnsstraffen blir fastlagt, og hvilke tiltak som kan inngå som en del av gjennomføringen for domfelte for alvorlige fart- promille og narkotikalovbrudd. Tiltakene skal motvirke ny kriminalitet.

Ved gjennomføringen av samfunnsstraff skal det tas hensyn til straffens formål. Det er sentralt at samfunnsstraffen motvirker nye straffbare handlinger, samtidig som den virker tilstrekkelig betryggende for samfunnet, jf. straffegjennomføringsloven § 2.

Samfunnsstraffen legger til rette for en rehabilitering i det fri. Samfunnsstraffen skiller seg dermed fra ubetinget fengsel som sones i en lukket anstalt, og betinget fengsel som i realiteten ikke gjennomføres med mindre lovbrysteren begår et nytt straffbart forhold og

---

<sup>4</sup> Vegtrafikkloven av 18. juni. nr. 4 1965

straffen omgjøres, jf. straffeloven § 53 og 54. Den skiller seg også fra betinget dom på vilkår av rusprogram og narkotikaprogram etter straffeloven § 53 nr. 3 bokstav e) som er en vektlegging av domfeltes rehabilitering i ”vid forstand”, jf. Rt. 2008 s. 1495.

Rettspraksis har slått fast at samfunnsstraff er en reaksjon som i alvorlighet ligger mellom betinget fengsel og ubetinget fengsel. Ved grensedragningen mot ubetinget fengsel vil hensynet til allmennprevensjon stå sentralt. Dette følger av en vurdering av hensynet til ”straffens formål” i straffeloven § 28 a første ledd bokstav b).

Dersom fart-, promille eller narkotikalovbruddet er tilstrekkelig alvorlig må det reageres strengt for å avskrekke andre fra å foreta en lignende type handling. Slike omstendigheter vil tale imot bruk av samfunnsstraff. Dersom handlingen er mindre alvorlig eller det gjør seg gjeldende formildende omstendigheter ved lovbrøyteren, vil hensynet til individualprevensjon kunne tale for bruk av samfunnsstraff. Straffens individualpreventive virkninger er i likhet med de allmennpreventive en del av hensynet til straffens formål. De må vurderes samlet i det konkrete saksforhold, jf. § 28 a første ledd bokstav b).

## 1.2 Avgrensning

Avhandlingen avgrenses mot øvrige forbrytelseskategorier og en behandling av andre straffereaksjoner i straffeloven. Jeg vil ikke behandle straffeloven § 28 b vedrørende brudd og omgjøring til ubetinget fengsel. Rettigheter etter menneskerettslovgivningen, jf. menneskerettsloven<sup>5</sup> §§ 2 og 3 og betydningen av Barnekonvensjonen artikkel 37 behandles ikke.

Forholdet til utmåling av timetall, gjennomføringstid og subsidiær fengselsstraff, samt kumulasjon med andre straffarter vil heller ikke bli behandlet nærmere. Høyesterett har i liten grad åpnet for å kombinere samfunnsstraff og ubetinget fengsel. I utmålingspraksis har det vært vanlig å kombinere samfunnsstraff med bot og tap av førerretten. Det kan nevnes at samfunnsstraff kan kombineres med 60 dagers ubetinget fengsel, jf. strl. § 28 a

---

<sup>5</sup> Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett 21. mai 1999. nr 30.

sjette ledd bokstav b). Lovgiver har i større grad ønsket bruk av deldommer for å få avvirket soningskøen. Dette vil kunne innebære økt bruk samfunnsstraff overfor ungdom som har begått alvorlige lovbrudd i større grad enn tidligere.<sup>6</sup> Etter mitt syn vil dette trolig innebære flere deldommer på sikt. Jeg går heller ikke nærmere inn på domstolens fastsettelse av vilkår. I praksis er denne muligheten lite brukt. Det er vanlig at dommeren antyder hva straffen skal inneholde i dommens premisser, jf. eksempelvis Rt. 2008 s. 1737.

Av hensyn til omfang vil kriminalomsorgens forvaltningspraksis ikke bli behandlet.

### 1.3 Rettsgrunnlaget

Loven har som rettskilde stor betydning på strafferettens område, jf. lovprinsippet i Grunnloven<sup>7</sup> § 96. Domstolen kan bare idømme den reaksjon som loven selv angir. Kriminalomsorgens vedtak må ha hjemmel i lov, jf. det alminnelige legalitetsprinsipp i forvaltningsretten.

Samfunnsstraffen er en del av straffespørsmålet og forutsetter at gjerningsmannen er funnet skyldig i en straffbar handling. Når det gjelder forbrytelseskategoriene som er tema for denne oppgaven må handlingen enten rammes av vegtrafikkloven § 31, jf. §§ 5 og 22 om fart- og promillekjøring, eller straffeloven § 162 annet ledd om grov narkotikaforbrytelse. Videre må det være utvist tilstrekkelig skyld og ikke foreligge straffrihetsgrunner. Gjerningspersonen må dessuten være tilregnelig. Vilklårene er forutsatt i gjeldende straffelovgivning og er grunnleggende for idømmelsen av straff.

Det følger av straffeloven § 1 at lovens første del også kommer til anvendelse ved straffbare handlinger som er beskrevet i spesiallovgivningen, med mindre annet er bestemt. I vegtrafikkloven er det ingen bestemmelser som begrenser bruk av samfunnsstraff. Det er derfor klart at straffelovens alminnelige bestemmelse om samfunnsstraff i § 28 a kommer til

---

<sup>6</sup> Ot.prp. nr. 31 (2006-2007) Om lov om endringer i straffegjennomføringsloven mv. (tiltak for å avvikle soningskøen og bedre innholdet i soningen mv.) s. 54

<sup>7</sup> Kongeriget Norges Grundlov av 17. mai 1814.



anvendelse i saker om alvorlige fart- og promilleovertredelser etter vegtrafikkloven § 31, jf. §§ 5 og 22.

Ved alvorlig fart- promille og narkotikaovertrædelser er det praksis fra Høyesterett som gir mest veiledning ved utmålingen av samfunnsstraff. Det kan nevnes at riksadvokaten i tillegg har utarbeidet rundskriv for både fart og narkotikakriminalitet, jf. riksadvokatens rundskriv RA-2007-268m om Veiledende normer for påstand om samfunnsstraff i ulike hastighetssoner av 19. oktober 2007 og RA-1998-1 om Narkotikasaker – kvantumets betydning for den rettslige bedømmelse og bruk av forelegg av 30. oktober 1998. Rundskrivene er ikke en rettskilde for domstolene, men en oppsummering av gjeldende rettspraksis fra Høyesterett.

Samfunnsstraff reguleres av to ulike lover. Straffeloven § 28 a første ledd regulerer det nærmere anvendelsesområdet og selve utmålingen av timetall, gjennomføringstid og subsidiær fengselsstraff, mens gjennomføringen reguleres av straffegjennomføringsloven §§ 53-59, jf. lovens kapittel 5. Straffegjennomføringsloven § 53 regulerer straffens innhold, mens § 54 sier noe om hvilke krav som stilles til domfelte. Dersom domfelte bryter de krav som er fastsatt vil dette kunne innebære omgjøring til ubetinget fengsel, jf. § 58.

Straffegjennomføringsloven må for øvrig ses i sammenheng med Forskrift til lov om straffegjennomføring av 22. februar 2002 og Retningslinjer til lov om gjennomføring av straff mv (straffegjennomføringsloven) og forskrift til loven av 16. mai 2002.

Rundskriv G-13/2003 av 18. august 2003 om retningslinjer for personundersøkelse i straffesaker, gir utfyllende retningslinjer til straffeprosessloven og Forskrift om ordningen av påtalemyndigheten (påtaleinstruksen). Riksadvokaten har uttalt at det er gunstig om personundersøkelse innhentes i alle saker hvor samfunnsstraff kan være aktuelt, jf. RA-2010-1 Mål og prioriteringer for straffesaksbehandlingen i politiet. Dette er en intern retningslinje for påtalemyndigheten, men vil ha praktisk betydning. Det er som regel kriminalomsorgen som gjennomfører personundersøkelsen.

Når domstolen skal ta stilling til om samfunnsstraff er anvendelig må lovteksten i § 28 a suppleres med lovens forarbeider og Høyesterettspraksis. Lovgiver har åpnet for en gradvis utvidelse av samfunnsstraffens anvendelsesområde og forarbeidene vil derfor ha stor betydning ved straffutmålingen. Dersom Høyesterett har tatt stilling til et bestemt utmålingsnivå eller betydningen av særlige formildende eller skjerpene forhold i saken, vil imidlertid dommen og den etterfølgende rettspraksis overta som den sentrale rettskildefaktor.

Det kan vises til Rt. 2007 s. 252 hvor Høyesterett la vekt på uttalelser i forarbeidene om at ungdom under 18 år ikke burde idømmes fengselsstraff, og avgjørelsen i Rt. 2009 s. 290 hvor Høyesterett la betydelig vekt på sterke rehabiliteringshensyn, jf. vilkåret om ”sterke grunner” i straffeloven § 28 annet ledd. Anvendelsen av vilkåret ”sterke grunner” må ses i sammenheng med endringene i samfunnsforholdene og økt fokus på en vellykket rehabilitering.

#### 1.4 Straffeloven § 28 a

Hvorvidt samfunnsstraff kan anvendes følger som nevnt ikke av det enkelte straffebud, men av den generelle regel om samfunnsstraff i strl. § 28 a første ledd. Det følger av straffelovens system og ordlyden ”kan” at domstolen ikke har en plikt til å idømme en slik straff. Bestemmelsen oppstiller både prosessuelle og materielle vilkår som samlet må være oppfylt for at en slik straffart skal kunne idømmes. Vilkårene er kumulative.

Bestemmelsens første ledd bokstav c) oppstiller to prosessuelle krav. Det første vilkår knytter seg til tiltaltes ”samtykke”. Av hensyn til en vellykket gjennomføring er det et krav at tiltalte samtykker til samfunnsstraff. Det andre kravet stilles til tiltaltes bosted. Det er et krav om ”bosted i Norge”. Formålet er å gjøre den praktiske gjennomføringen og kontrollmuligheten av domfelte så enkel og praktisk som mulig.

I bestemmelsens første ledd bokstav b) stilles det et materielt krav om at ”hensynet til straffens formål” ikke taler mot en reaksjon i frihet. Dette betyr at den straffbare handling

ikke må være av en så alvorlig og grov karakter at en strengere straffart bedre gir uttrykk for handlingens straffverdighet. Handlingen må derfor ikke tilsi bruk av ubetinget fengsel. Dersom handlingen er av en meget alvorlig karakter kan dette bety at det må idømmes en strengere straff enn 1 års fengsel. Etter lovens første ledd bokstav a) er en alternativ fengselsstraff på 1 år den øvre grense for bruk av samfunnsstraff. Unntak følger av § 28 a andre ledd dersom det foreligger ”sterke grunner” i saken. Etter ordlyden skal det mye til.

### 1.5 Videre fremstilling

I den videre fremstilling vil jeg under del 2 ta for meg samfunnsstraffens historikk og aktualitet. Deretter vil jeg i del 3 ta for meg kriminalomsorgens innhenting av opplysninger om siktede gjennom en personundersøkelse, og den betydning slike kan ha for idømmelsen av samfunnsstraff. Personundersøkelsen vil kunne si noe om lovbryterens egnethet. Under oppgavens fjerde del vil jeg gå nærmere inn på samfunnsstraffens vilkår og utmåling. Jeg vil først ta for meg de prosessuelle vilkår i form av samtykke og bosted. Deretter vil jeg se nærmere på bestemmelsens materielle vilkår om straffens formål og utmålingen av samfunnsstraff for alvorlige trafikk forseelser og grove narkotikaforbrytelser. I oppgavens femte del vil jeg se nærmere på kriminalomsorgens ansvar for straffgjennomføringen, herunder samfunnsstraffens innhold for nevnte målgrupper. Til sist vil jeg i del 6 gi en samlet oppsummering.

## 2 Samfunnsstraffens historikk og aktualitet

### 2.1 Innledning

Begrepet straff er av Andenæs definert som ”et onde som staten tilføyer en lovovertreder på grunn av lovovertrædelsen i den hensikt at han skal føle det som et onde”.<sup>8</sup> Definisjonen er fulgt opp av Høyesterett i Rt. 1977 s. 1207. Det er statens oppgave å straffe lovovertrædere, jf. straffeloven § 77 og det offentligrettslige forfølgingsprinsipp.

Hvert år påfører ulike former for narkotikakriminalitet og trafikkforseelser samfunnet store kostnader. Felles for disse lovbrüterkategoriene er den kontinuerlige diskusjonen om hvilke tiltak som skal settes inn for å forhindre nye kriminelle handlinger til det beste for samfunnet og individet.<sup>9</sup> Flere fremtredende rettsteoretikere, herunder Eskeland og Hauge, ser ikke på tilføyelsen av et onde som et formål i seg selv.<sup>10</sup> Straffen skal på den ene side hindre lovbrüterer i å begå nye lovbrudd, men den skal også forhindre allmennheten i å foreta tilsvarende handlinger. Denne tanken gir uttrykk for de overordnede prinsippene om individual- og allmennprevensjon, og er grunnleggende for domstolens straffeutmåling. Tilsvarende begrunnelse for straff er lagt til grunn i *Ot.prp. nr. 90 (2003-2004)*.<sup>11</sup> Hensynet til allmennprevensjon er mest fremtredende, men nye tanker om straffens innhold og humanitet har fra 1970-tallet frem til i dag medført en liberalisering.

### 2.2 Et alternativ til ubetinget fengselsstraff

Ønsket og behovet for andre alternative straffereaksjoner enn ubetinget fengsel har eksistert i lang tid. Hjemmelsgrunnlag for å gjøre en straffedom betinget har eksistert siden 1894.<sup>12</sup> Samfunnstjenesten og nåtidens samfunnsstraff inngår i en slik tidsutvikling. Samfunnsstraff

---

<sup>8</sup> Andenæs, Johs. Alminnelig strafferett (2004) s. 10

<sup>9</sup> St.meld. nr. 37 (2007-2008) Om lov om endringer i straffegjennomføringsloven mv. (tiltak for å avvikle soningskøen og bedre innholdet i soningen mv.)

<sup>10</sup> Eskeland (2006) Strafferett s. 38 og Hauge (1996) Straffens begrunnelse s. 17-21

<sup>11</sup> Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 78-79

<sup>12</sup> Matningsdal (2003) Straffeloven Kommentartutgave Første Del. Almindelige Bestemmelser s. 101

har sin bakgrunn i den tidligere samfunnstjenesten. Idéen om samfunnstjeneste hadde sin opprinnelse i samfunnsdebatten på 1970 og 80-tallet.

Det var et ønske fra flere vestlige land om å finne et alternativ til fengselsstraffen, spesielt for unge lovovertridere.<sup>13</sup> England var først ute med å introdusere samfunnstjeneste (community service) fra 1. januar 1973. Landets erfaringer ble bakgrunnen for Europarådets resolusjon fra 1976, hvor medlemslandene ble oppfordret til å vurdere mulighetene reaksjonsformen kunne gi for henholdsvis lovbyteren og samfunnet. Tanken bak var å få vurdert samfunnstjenestens reelle muligheter som reaksjonsform. Lovbryterens muligheter for å gjøre opp for sine handlinger måtte vurderes sammen med samfunnets behov for å kunne bidra til den enkeltes rehabilitering. Man måtte i såfall akseptere lovbyterens deltakelse i frivillig samfunnsarbeid.<sup>14</sup>

Etter gjennomgangen av arbeidet med resolusjonen vurderte flere land å innføre samfunnstjeneste etter mønster fra Storbritannia, herunder Norge. Med utgangspunkt i *Kriminalmeldingen St.meld. nr. 104 (1977-78)*, tok man utgangspunkt i fengselsstraffens skadelige virkninger og ønsket om humanisering av strafferettspleien. Det ble lagt til grunn at samfunnstjeneste burde være et alternativ til ubetinget fengselsstraff.

Flere så seg uenig i en slik vurdering. Man regnet med at samfunnstjeneste i stedet ville bli et alternativ for lovbytere som ble idømt påtaleunntakelse og betingede straffer. Det ble også argumentert med at lovbytere som lå i grenselandet mellom ulike straffealternativer ville bli idømt denne reaksjonen. På sikt trodde man at innføringen av samfunnstjeneste ville innebære en straffeskjerpning. Det ble ansett som sannsynlig at samfunnstjenesten gradvis ville utvikle seg som et alternativ til betinget fengselsstraff.<sup>15</sup>

---

<sup>13</sup> Ot.prp. nr. 72 (1989-90) Om endringer i straffeloven m.v. (samfunnstjeneste) s. 8

<sup>14</sup> Ot.prp. nr. 72 (1989-90) s. 8

<sup>15</sup> Ot.prp. nr. 72 (1989-90) s. 9-10

I 1980 opprettet Justisdepartementet *Samfunnstjenesteutvalget*. Utvalgets oppgave var å vurdere hensiktsmessigheten og de praktiske mulighetene for å etablere et prøveprosjekt med samfunnstjeneste. Det ble fremmet et forslag om at det skulle settes i gang et toårig prøveprosjekt med samfunnstjeneste som vilkår for betinget dom med hjemmel i strl. § 53 nr. 3.<sup>16</sup> Ordningen kunne lovteknisk gjennomføres på en slik måte fordi den ble tilknyttet ”generalfullmakten” i strl. § 53 nr. 3.<sup>17</sup> Etter bestemmelsen kan retten sette et hvilket som helt vilkår i en betinget dom så fremt vilkåret er saklig begrunnet.

Samfunnstjeneste ble først forsøkt utprøvd i 1984. Ordningen ble på sikt utvidet fra utvalgte forsøksområder i årene 1984-86, til en landsomfattende ordning i 1988. Prøveprosjektene ble faglig og administrativt underlagt Justisdepartementet.<sup>18</sup> Ved lov av 15. mars 1991 nr. 4 ble samfunnstjeneste gjort til en selvstendig straffereaksjon. Ordningen var ikke lenger tilknyttet bestemmelsene om betinget dom. Samfunnstjeneste skulle nå fungere som en mellomform mellom ubetinget fengsel og betinget dom.<sup>19</sup>

Det ble lagt til grunn i forarbeidene at det under forutsetning av gode kontrollrutiner og generell oppfølging ville kunne oppnås en tilnærmet lik individualpreventiv virkning som ved ubetinget fengsel. Det ble også påpekt at samfunnstjeneste ikke hadde de samme negative virkninger på lovovertrederen, og var en langt mindre ressurskrevende soningsform for det offentlige enn fengselsstraff.<sup>20</sup> Det behandlingsmessige resultatet av samfunnstjeneste ble ikke ansett å være bedre enn alminnelig fengsel. Forventingene var i samsvar med dette.

---

<sup>16</sup> Ot.prp. nr. 72 (1989-90) s. 12

<sup>17</sup> Andenæs (2004) s. 410

<sup>18</sup> Ot.prp. nr. 72 (1989-90) s. 11-12

<sup>19</sup> Ot.prp. nr. 72 (1989-90) s. 28-29

<sup>20</sup> Ot.prp. nr. 72 (1989-90) s. 29

Diskusjonen om å kombinere samfunnstjeneste med vilkår om program eller lignende kom først på et senere tidspunkt.<sup>21</sup> Lovgiver hadde et ønske om en bedret individualpreventiv effekt. Dette synspunktet kom frem i *St.meld. nr. 27 (1997-98) Om kriminalomsorgen*. Her gav lovgiver uttrykk for at det var ønskelig at domstolene skulle kunne velge fra et vidt spekter av straffereaksjoner. Det ble påpekt at det var viktig å komme frem til alternative reaksjonsformer som kunne ha en bedre individualpreventiv effekt enn fengselsstraff. Det var en ønsket kriminalpolitisk utvikling at man økte anvendelsen av samfunnsstraff og knyttet fengselsstraffen til den grovere kriminaliteten.<sup>22</sup>

Samfunnsstraff og ny straffegjennomføringslov ble vedtatt ved lov 18. mai 2001 nr. 21. Det særegne med denne nye straffarten, var at den omfattet både samfunnstjenesten og vilkår for betinget dom (program, tilsyn eller andre tiltak for å motvirke ny kriminalitet). Samtidig ble anvendelsesområdet avgrenset ved at reaksjonen bare kunne idømmes for handlinger som etter loven kunne ”medføre straff av fengsel inntil 6 år”. Dette medførte begrensninger i anvendelsesområdet.<sup>23</sup> I Rt. 2003 s. 208 stilte Høyesterett spørsmål ved overveielser av å sette en absolutt grense for bruk av samfunnsstraff tilknyttet strafferammen i straffebudet.

I forarbeidene til ny straffelov fikk kritikken tilslutning. Etter en samlet vurdering kom Justisdepartementet frem til at det var ønskelig å gå tilbake til den tidligere ordningen som gjaldt før vedtakelsen av straffegjennomføringsloven.<sup>24</sup> Dette innebar at den faktiske utmålingen ble avgjørende for om samfunnsstraff kunne anvendes, ikke den øvre strafferammen i straffebudet. Endringene er blant flere som trådte i kraft 1. januar 2006, jf. Norsk Lovtidend.

Den faktiske utmålingen må ikke overstige ett år, jf. strl. § 28 a første ledd bokstav a). Grensen er blitt noe modifisert gjennom rettspraksis. Det kan vises til *Ot.prp. nr. 31 (2006-*

---

<sup>21</sup> St.meld. nr. 27 (1997-98) Om kriminalomsorgen

<sup>22</sup> St.meld. nr. 27 (1997-98)

<sup>23</sup> Ot.prp. nr. 5 (2000-2001) s. 126

<sup>24</sup> Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 296

2007). Justisdepartementet ønsker å øke bruken av samfunnsstraff grunnet gode erfaringer, og fordi reaksjonsformen er betydelig billigere enn fengselsstraff. Det er i tillegg ønskelig at man fanger opp flere domfelte som befinner seg i en gunstig rehabiliteringssituasjon.<sup>25</sup> Liberaliseringen er størst overfor unge fartssyndere og promillekjørere under 18 år, jf. Rt. 2007 s. 250, og i saker tilknyttet rusmisbruk der en positiv rehabiliteringssituasjon gjør seg gjeldende, jf. Rt. 2009 s. 290 og Rt. 2009 s. 294.

Rettsutviklingen har medført at samfunnsstraff har blitt anvendt på en rekke ulike typer av forbrytelseskategorier som tidligere ble ansett utelukket. Her kan nevnes alvorlige trafikkforseelser, grove narkotikaforbrytelser, voldtekt, ran, bedrageri og vold med flere. Utviklingen må særlig ses i sammenheng med den prinsipielle avgjørelsen i Rt. 2002 s. 1403.<sup>26</sup>

Før domstolen tar stilling til anvendeligheten av samfunnsstraff bør det i enkelte tilfeller fremskaffes opplysninger som kan si noe om tiltaltes livssituasjon. Samfunnstjeneste kunne tidligere bare idømmes lovbrøtere som ble ansett egnet.<sup>27</sup> Vilkåret ble ikke videreført for samfunnsstraffen. Nedenfor vil jeg si noe om betydningen av personundersøkelse ved idømmelse av samfunnsstraff for alvorlige trafikkforseelser og grove narkotikaforbrytelser.

---

<sup>25</sup> Ot.prp. nr. 31 (2006-2007) s. 54

<sup>26</sup> Straffeloven kommentarutgave (2003) s. 111

<sup>27</sup> Ot.prp. nr. 72 (1989-90) s. 127



### 3 Kriminalomsorgens rolle før idømmelsen

#### 3.1 Personundersøkelse av siktede

I følge Andenæs innhentes personundersøkelse nokså sjelden i praksis. Det blir vist til vanlige fartssaker som eksempel.<sup>28</sup> I slike saker vil behovet for en personundersøkelse være mindre fremtredende. Det foreligger sjelden tvil ved reaksjonsfastsettelsen. Avgjørelsen i Rt. 2008 s. 1737 viser imidlertid at personundersøkelsen kan få stor betydning i saksforhold hvor det gjør seg gjeldende rehabiliteringshensyn. Saken dreide seg om erverv og oppbevaring av narkotika og kjøring i påvirket tilstand. Opplysninger om vedkommendes livssituasjon ble her sentrale for idømmelsen av samfunnsstraff.

Det følger av straffeprosessloven § 161 første ledd første punktum at det ”som regel” skal innhentes en personundersøkelse. Innhenting av en slik undersøkelse forutsetter at samfunnsstraff anses som en aktuell og passende straff i saken. Dersom dette er tilfelle bør den lokale delen av kriminalomsorgen ”fortrinnsvis” utpeke en av sine egne tilsatte til å utføre personundersøkelsen, jf. påtaleinstruksen § 14-3.

Formålet med personundersøkelsen er å skaffe til veie opplysninger om den siktedes personlighet, fremtidsmuligheter og livsforhold ”til bruk for avgjørelse i saken”, jf. strpl. § 161 annet ledd. For den tidligere samfunnstjenesten var det et vilkår om egnethet, men dette vilkåret ble ikke videreført for samfunnsstraffen. Hensynet ble ikke ansett mer sentralt enn andre hensyn som gjør seg gjeldende ved idømmelse. Domstolen kunne likevel ta hensyn til lovbrüterens egnethet ved å innhente personundersøkelse.<sup>29</sup> Dersom det foreligger store personlige problemer og omfattende rusmisbruk vil lovbrüterer normalt ikke være egnede.<sup>30</sup> Samfunnsstraff vil da ikke være en aktuell reaksjon i saken.

---

<sup>28</sup> Andenæs (2009) s. 237

<sup>29</sup> Ot.prp. nr. 5 (2000-2001) s. 125-125

<sup>30</sup> Ot.prp. nr.72 (1989-90) s. 13

Påtalemyndigheten kan selv gjøre vedtak om personundersøkelse når siktede har tilstått eller samtykket, jf. strpl. § 162. I følge Langbach er det vanlig at spørsmålet blir reist av påtalemyndigheten under selve etterforskningen.<sup>31</sup> Spørsmålet kan dessuten oppstå under hovedforhandlingen, men beslutningen treffes da av retten, jf. strpl. § 162. Højdahl trekker frem at domstolen ofte vil være avventende med å idømme samfunnsstraff dersom det foreligger få opplysninger om siktede. Det vil da bli vanskeligere å vurdere om samfunnsstraff er en passende reaksjon.<sup>32</sup> Fokus vil i større grad bli rettet mot sakens allmennpreventive hensyn. Det er derfor viktig at det innhentes personundersøkelse i de saker samfunnsstraff fremstår som en aktuell reaksjon.

Av 1479 gjennomførte personundersøkelser i 2007 gjaldt 35 % promillekjøring, mens 12 % gjaldt narkotikalovbrudd. Bruken av samfunnsstraff ved trafikkforseelser er økende, mens den er noe synkende ved narkotikaforbrytelser.<sup>33</sup>

### 3.1.1 Undersøkelsens opplysning av saken

Personundersøkelsens formål er å skaffe tilstrekkelig informasjon om siktede til bruk for avgjørelsen i saken, jf. strpl. § 161. Et spørsmål i denne sammenheng er om domstolen og påtalemyndigheten tar seg tid til å innhente nødvendige opplysninger. Det skal tas stilling til om personundersøkelse skal innhentes ”så hurtig som mulig”, jf. påtaleinstruksen § 14-2.

I følge Andenæs skjer domstolens straffeutmåling nokså ”takstmessig”. Handlingens grovhet og tiltaltes tidligere strafferegister, vil ofte gå foran hensynet til hvilken reaksjon som gir de beste muligheter for en fremtidig tilpasning til samfunnet. Personundersøkelse vil da fremstå som unødvendig. Ved fartsovertredelser vil dette som regel være tilfelle.<sup>34</sup> Det kan imidlertid spørres om dette også bør gjelde i promille- og narkotikasaker hvor det gjør seg gjeldende sterke rehabiliteringshensyn.

---

<sup>31</sup> Langbach, Tor. Straffesaksbehandling i tingrettene (2007) s. 100

<sup>32</sup> Højdahl. Samfunnsstraffen 2003. Resultatet og utfordringer Oslo (2003) s. 105-109

<sup>33</sup> St.meld. nr. 37 (2007-2008) s. 47

<sup>34</sup> Andenæs, Johs. Norsk straffeprosess (2009) s. 237

Etter mitt syn er det god grunn til å understreke viktigheten av å få saken tilstrekkelig opplyst. Dersom tidshensyn og såkalt ”takstmessig” utmåling fører til en uriktig reaksjon, vil dette være uheldig for både domfelte og samfunnet. Dersom rehabiliteringshensyn gjør seg gjeldende i saken, vil disse ifølge Mathiesen bli pulverisert i møte med en alminnelig fengselsstraff.<sup>35</sup> Dette ville være svært uheldig. Samfunnsstraff er en reaksjon som i stor grad legger til rette for en fortsatt rehabilitering av domfelte tilbake til et liv uten kriminalitet. Det samme kan ikke sies om vanlig fengselsstraff.

### 3.1.2 Undersøkelsens betydning ved tvil om reaksjonsvalget

Det er typisk ved tvil om reaksjonsvalget at personundersøkelse anses mest praktisk. Det kan foreligge begrunnet tvil om betinget, ubetinget fengsel eller om samfunnsstraff er riktig reaksjon i saken. Undersøkelsen kan også si noe om hvilke vilkår som bør knyttes til samfunnsstraffen.<sup>36</sup> Dette er relevant for både trafikkforseelser og narkotikaforbrytelser.

Opplysningene skal i all hovedsak bidra til at påtalemyndigheten og domstolen får et klarere bilde av siktedes ”personlighet og fremtidsmuligheter”, jf. rundskriv om retningslinjer for personundersøkelse i straffesaker av 18. august 2003 pkt. 2. Det dreier seg om opplysninger om ”spesielt personlige forhold”. Bruk av rusmidler, helseforhold, problemer med arbeid og lignende skal inngå i personundersøkelsen. Det er sentralt at opplysningene belyser begrensninger og muligheter ved lovbrüterens livssituasjon. Etter pkt. 7 i retningslinjene skal det kun innhentes opplysninger som kan ha betydning for avgjørelsen av saken.

Dersom det foreligger tvil om hvilken straffereaksjon som skal idømmes må skjemaet for en ordinær personundersøkelse benyttes. Skjemaet er godkjent for personundersøkelser, og skal sikre at omfang og innhold i personundersøkelsen tilpasses oppdraget. Skjemaet skal også brukes der samfunnsstraff kan være aktuelt, jf. retningslinjene pkt. 3.

---

<sup>35</sup> Mathiesen, Thomas. Kan fengsel forsvares? (2007) s. 61 og 83

<sup>36</sup> Andenæs (2009) s. 238

Betydningen av personundersøkelsen fremkommer i avgjørelsen i Rt. 2008 s. 1737. Førstvoterende viste til at siktede hadde klart å gjennomføre samfunnsstraff tidligere uten brudd, og at det ikke forelå ”nye opplysninger” som tilsa at dette hadde endret seg. Det ble vist til personundersøkelsen. Avgjørelsen illustrerer betydningen og viktigheten av de opplysninger som blir innhentet gjennom en personundersøkelse.

Dersom personundersøkelsen viser at siktede har et stort aktivt rusproblem bør det i ikke nedlegges påstand om eller idømmes samfunnsstraff. I følge Karseth er samfunnsstraffen dårligere tilpasset lovbrøtere med slike problemer. De programmene som tilbys er av mer forebyggende karakter og forutsetter at lovbrøteren ikke ruser seg aktivt. Et rusproblem av et slikt omfang vil kun bidra til hyppige brudd med overføring til alminnelig fengsel som resultat, jf. strl. § 28 b.<sup>37</sup>

Siktede må i så fall vurderes for andre aktuelle straffealternativer som betinget dom på vilkår av rusprogram eller narkotikaprogram, jf. strl. § 53 nr. 3 bokstav d). Dersom slike straffereaksjoner anses aktuelt skal friomsorgen anvende eget personundersøkelseskjema for dette. Dersom dette ikke blir gjort vil straffens innhold kunne bli forfeilet. Friomsorgen har ikke selv mulighet til å endre straffereaksjonens grunnkarakter, men må fastsette innholdet innenfor straffereaksjonens fastsatte rammer, jf. strgjfl. § 53 annet ledd.

Programmene vil i hovedsak gjøre seg gjeldende for personer med et hovedsakelig narkotikarelatert rusmiddelproblem, eller der problemet relaterer seg til kjøring i ruspåvirket tilstand, jf. programmenes forskrift § 2. Felles er rusens betydning som hovedårsak til den kriminelle adferd, og at tiltalte ellers ville blitt idømt ubetinget fengsel. Det kan nevnes at betinget dom på vilkår av rusprogram normalt gjennomføres i løpet av 10 måneder, jf. forskriftens § 8 annet ledd. Samfunnsstraffen er ofte betydelig kortere.

---

<sup>37</sup> Karseth. Møte med Oslo friomsorgskontor (2010)

Dette har mye å si for effekten av rehabiliteringen og straffens individualpreventive virkning. Ved et stort aktivt rusproblem vil samfunnsstraff måtte anses lite aktuelt. Når det er først er innhentet personundersøkelse vil denne normalt legges til grunn i straffesaken, men dommeren har ingen plikt til å idømme straff i samsvar med hva kriminalomsorgen har kommet frem til. Rettspraksis viser imidlertid at Høyesterett ofte viser til personundersøkelsen ved avgjørelsen av om samfunnsstraff er anvendelig, jf. Rt. 2008 s. 1737 ovenfor. I praksis er personundersøkelsen av størst betydning i saksforhold hvor det gjør seg gjeldende rehabiliteringshensyn.

Jeg vil nå behandle vilkårene for og utmålingen av samfunnsstraff for alvorlige trafikkforseelser og grove narkotikaforbrytelser.

## **4 Vilkår for og utmålingen av samfunnsstraff**

### **4.1 Innledning**

I strafferetten går det et sentralt og grunnleggende skille mellom skyldspørsmålet og straffespørsmålet. Skyldspørsmålet omhandler hvorvidt en person er skyldig i de handlinger han er tiltalt for, mens straffespørsmålet tar stilling til hvilken straff som skal ilegges den som er kjent skyldig i en straffbar handling. Samfunnsstraffen tilhører straffespørsmålet og vil bli behandlet i det følgende.

Bestemmelsen om samfunnsstraff i straffeloven § 28 a er plassert i lovens første del kapittel 2 om straff og andre rettsfølger. Det følger av straffeloven § 1 at lovens første del, herunder straffeloven § 28 a får anvendelse på alle straffbare handlinger ”*forsaavidt intet modsat er bestemt*”. Dette betyr at bestemmelsen i § 28 a vil gjelde for overtredelse av både straffeloven og vegtrafikkloven.

Samfunnsstraff er en hovedstraff som kan idømmes ved en rekke ulike lovbrudd, jf. strl. § 15. Denne fremstillingen tar sikte på straffespørsmålet der en person er funnet skyldig i overtredelse av vegtrafikkloven §§ 5 og 22, jf. § 31 om alvorlige fart- og promilleforseelser og straffeloven § 162 annet ledd om grov narkotikaforbrytelse.

I de tilfeller samfunnsstraff fremstår som en aktuell straffereaksjon kan det gjøre seg gjeldende særlige omstendigheter ved lovbrøyteren. Lovbrøyteren kan for eksempel befinne seg i en rehabiliteringssituasjon grunnet et tidligere rusmisbruk, eller være såpass ung at domstolen finner at bruk av ubetinget fengsel må anses uheldig. Som denne delen av oppgaven vil vise er dette momenter som Høyesterett legger stor vekt på ved avgjørelsen om samfunnsstraff skal idømmes.

#### 4.2 Formålet bak samfunnsstraff

Hovedformålet bak bestemmelsen om samfunnsstraff i § 28 a er individualprevensjon. Dette fremgår av Rt. 1991 s. 275. Høyesterett la til grunn at den tidligere straffereaksjonen samfunnstjeneste var begrunnet i ”*resosialiserings- og rehabiliteringshensyn*”. Dette standpunktet er videreført for samfunnsstraffen. Hensynene har også blitt fremhevet av Høyesterett i forhold til alvorlige trafikkforseelser, jf Rt. 2008 s. 1737. I avgjørelsen Rt. 2009 s. 290 fremheves disse hensynene i forhold til grove narkotikaforbrytelser i likhet med avgjørelsen i Rt 1991 s. 275. Rehabiliteringshensynet har også blitt fremhevet som sentralt i juridisk teori av Eskeland og Andenæs.<sup>38</sup>

Hva som ligger i det overordnede hensynet til individualprevensjon følger av forarbeidene til den nye straffeloven. Det er lovgivers ønske at samfunnsstraffens individualpreventive virkning oppleves som en såpass negativ reaksjon at lovbrøyteren ”*avstår fra fremtidige straffbare handlinger*”, samtidig som det oppnås en ”*forbedrende effekt*” ved at han forstår årsaken til sine egne kriminelle handlinger.<sup>39</sup> Det er ønskelig at det oppnås tilstrekkelig

---

<sup>38</sup> Eskeland (2006) s. 385 og Andenæs (2004) s. 412

<sup>39</sup> Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 78-79

innsikt til at ny kriminalitet kan forhindres i fremtiden. Fremgangsmåten for å oppnå en slik virkning vil variere mellom typene av forbrytelseskategorier og trekk ved domfelte.

I forarbeidene til den nye straffeloven er samfunnsstraff blitt fremhevet som en ”*særlig aktuell*” reaksjon i saker som involverer unge lovbrøyttere. Det er blitt fremhevet som særlig viktig at denne gruppen av lovbrøyttere blir møtt med en umiddelbar og følbart reaksjon.<sup>40</sup> Bruk av betinget fengselsstraff vil ikke alltid være en tilstrekkelig streng straff, samtidig som bruk av ubetinget fengsel ofte vil anses for strengt eller uheldig på grunn av faren for dårlig påvirkning i fengselsmiljøet. Samfunnsstraff er i tillegg blitt beskrevet som en ”*velegnet reaksjon*” ved forbrytelser tilknyttet narkotika, ”*særlig hvor det foreligger en rehabiliteringssituasjon*”.<sup>41</sup>

Når dommeren skal ta stilling til om samfunnsstraff er anvendelig er det ikke tilstrekkelig at det foreligger individualpreventive hensyn i saken. Straffeloven § 28 a første og annet ledd oppstiller bestemte vilkår som må være oppfylt for at samfunnsstraff skal kunne idømmes. Det skilles her mellom prosessuelle og materielle vilkår.

Bestemmelsens § 28 a første ledd bokstav b) oppstiller et materielt vilkår om at ”hensynet til straffens formål ikke taler mot en reaksjon i frihet”. Dette vilkåret er meget sentralt ved idømmelsen av samfunnsstraff og avgrenser samfunnsstraffen oppad mot ubetinget fengsel. Hensynet til allmennprevensjon og individualprevensjon må avveies mot hverandre for å avgjøre om samfunnsstraff er anvendelig. Videre må det ikke bli utmålt strengere straff enn fengsel i mer enn 1 år. Dette følger av § 28 a første ledd bokstav a) som oppstiller lovens hovedregel. Vilkaåret medfører en begrensning i anvendelsesområdet bestemt ut i fra en alternativ utmålt straff. Unntak fra lovens hovedregel følger av straffeloven § 28 a annet ledd. Det må da foreligge ”sterke grunner”. Dette betyr at begrensningen ved en alternativ utmålt straff av fengsel i inntill 1 år ikke vil gjelde. Dette har vært tilfelle ved flere grove narkotikasaker, jf. Rt. 2009 s. 290.

---

<sup>40</sup> Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 296

<sup>41</sup> Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 295

Vilkåret om at hensynet til straffens formål ikke må tale mot en reaksjon i frihet hører til bestemmelsens materielle vilkår. Straffeloven § 28 a oppstiller også prosessuelle vilkår. I § 28 a første ledd bokstav c) stilles det krav om "bosted i Norge". Det er sentralt at domfelte kan kontrolleres og følges opp i den tid han gjennomfører samfunnsstraffen. Det mest sentrale prosessuelle vilkåret knytter seg imidlertid til lovbrüterens "samtykke" i bestemmelsens første ledd bokstav c). For at gjennomføringen av samfunnsstraffen skal bli vellykket er det sentralt at domfelte viser motivasjon og vilje. Samfunnsstraffen vil da kunne virke forbedrende på domfelte.

### 4.3 Prosessuelle vilkår for samfunnsstraff

#### 4.3.1 Samtykke fra lovbrütereren

Etter straffeloven § 28 a første ledd bokstav c) kreves det at lovbrütereren gir sitt "samtykke" til idømmelsen. Samfunnsstraff er en av få reaksjoner som oppstiller et slikt krav om samtykke. Andre reaksjoner som inneholder krav om samtykke er betinget dom på vilkår av narkotikaprogram og program mot ruspåvirket kjøring, jf. strl. § 53 nr. 3 bokstav e).

Vilkåret om samtykke er videreført fra den tidligere samfunnstjenesten. De tidligere forarbeidene til samfunnstjenesten er fortsatt av betydning. Hovedformålet bak samtykke er hensynet til en mest mulig "vellykket straffegjennomføring".<sup>42</sup> Dette må innebære at begrepet "samtykke" må ses i sammenheng med straffegjennomføringsloven. § 2. Det er sentralt at straffen gjennomføres på en måte "som motvirker nye straffbare handlinger". Dersom domfelte mangler vilje vil det være vanskelig å oppnå en forbedrende virkning. Han vil ikke forstå hvorfor handlingen var gal. Dette vil stride mot straffens formål, jf. strgjfl. § 2 og strl. § 28 a første ledd bokstav b).

Etter straffegjennomføringsloven § 2 skal straffen gjennomføres på en måte som motvirker nye straffbare handlinger og som virker betryggende for samfunnet. En betingelse for at nye straffbare handlinger skal motvirkes er at lovbrüterens forventning samsvarer med

---

<sup>42</sup> Ot.prp. nr. 72 (1989-90) s. 41



straffens innhold og de krav kriminalomsorgen stiller til straffegjennomføringen. Et samtykke sier noe om lovbrysterens motivasjon for å gjennomføre samfunnsstraff. Det er sentralt for å oppnå en ønsket preventiv effekt.

Et sentralt poeng er at samtykke ikke skal forstås som en erkjennelse av straffeskyld eller av at handlingens karakter kvalifiserer til ubetinget fengsel. Den skal utelukkende forstås som en tilslutning til domstolens resultat dersom dette skulle bli samfunnsstraff. Domfelte må i så fall være villig til gjennomføre den.<sup>43</sup>

Samtykke trenger ikke være uttrykkelig. Dette følger av avgjørelsen i Rt. 1992 s. 992 som gjaldt anke over straffeutmåling av samfunnstjeneste for overtredelse av straffeloven § 229, 2. straffealternativ. Saken hadde blitt 2 ½ år gammel og det forelå verken uttrykkelig samtykke eller samfunnstjenestevurdering fra domfelte.

Førstvoterende la avgjørende vekt på at lovbrysteren hadde vist vilje til å gjøre opp for seg. På bakgrunn av sakens øvrige opplysninger ble det lagt til grunn at domfelte var villig til å gjennomføre samfunnstjeneste. Denne saken viser at andre forhold enn uttrykkelig samtykke kan tillegges vekt ved bedømmelsen av lovbrysterens vilje. Slike opplysninger vil indirekte kunne si noe om domfeltes motivasjon til å gjennomføre en slik type straff.

Når lovbrysteren må gi sitt samtykke før selve idømmelsen vil et sentralt spørsmål være om samtykke kan trekkes tilbake. I forarbeidene om samfunnstjenesten vises det til situasjonen der siktede ønsker å trekke tilbake samtykke fordi vedkommende har et håp om å få en betinget dom i stedet. Det legges til grunn i forarbeidene at siktede kan trekke tilbake samtykke helt til dom er avsagt i første instans.<sup>44</sup>

---

<sup>43</sup> Ot.prp. nr. 72 (1989-90) s. 40-41

<sup>44</sup> Ot.prp. nr. 72 (1989-90) s. 59

I teorien har det vært uenighet om når samtykket kan trekkes tilbake. Eskeland tar til ordet for at samtykke kan trekkes tilbake helt til hovedforhandlingen er avsluttet.<sup>45</sup> Han gir ingen nærmere begrunnelse for sin løsning. Slettan/Øye legger til grunn at samtykke kan trekkes tilbake inntil dom er falt i første instans.<sup>46</sup> Sistnevnte er i samsvar med løsningen i forarbeidene skissert ovenfor. Jeg har ikke sett rettspraksis som har behandlet spørsmålet.

Hensynet til effektivitet og prosessøkonomiske hensyn taler begge for at lovbryteren ikke bør kunne foreta en tilbaketrekking av samtykke etter at hovedforhandlingen er avsluttet. På den annen side taler hensynet til individualprevensjon for at løsningen i forarbeidene bør legges til grunn. Ettersom lovgiver har oppstilt vilkåret om samtykke på bakgrunn av tanken om å forhindre gjentatte lovbrudd, vil det ha forutsetningen mot seg å idømme samfunnsstraff der lovbryter ikke er innstilt på en slik reaksjon. Dette taler for at samtykke kan trekkes tilbake inntil dom er falt.

Dersom lovbryteren ikke er positivt innstilt vil straffegjennomføringen vanskelig bli vellykket. Resultatet hadde med stor sannsynlighet blitt brudd og omgjøring til ubetinget fengsel etter straffeloven § 28 b. Dette er verken lovbyteren eller samfunnet tjent med. Straffens formål er å hindre ny kriminalitet fra domfelte, jf. strgf. § 2.

Etter Den europeiske menneskerettskonvensjon art. 4 nr. 2 må ingen bli pålagt å utføre ”tvangsarbeid eller påtvinget arbeid”. Det er gjort unntak for det ”vanlige foreløp av frihetsberøvelse” i art. 4 nr. 3 a. Et tilsvarende unntak er ikke gjort når det gjelder samfunnsstraff. Det følger av forarbeidene at det derfor ble ansett nødvendig å oppstille et vilkår om ”samtykke” i strl. § 28 a.<sup>47</sup>

Det kan også stilles spørsmål ved hvem som skal gi sitt samtykke når lovbyteren er under 18 år og dermed umyndig. Av hensyn til oppgavens omfang vil dette ikke bli behandlet

---

<sup>45</sup> Eskeland (2006) s. 387

<sup>46</sup> Slettan (1997) s. 272-273

<sup>47</sup> Ot.prp. nr. 5 (2000-2001) s. 15

nærmere. Det kan vises til bestemmelsene om dette i vergemålsloven og straffeprosessloven § 83.

#### 4.3.2 Bosted i Norge

Det er ikke tilstrekkelig at lovbryteren har samtykket til samfunnsstraff. Etter bestemmelsen i strl. § 28 a første ledd bokstav c) må lovbryteren i tillegg ha ”bosted i Norge”. Hensynet bak vilkåret er i følge forarbeidene behovet for kontroll og avhenting av domfelte som ikke møter til gjennomføringen.<sup>48</sup>

At kravet til bosted er absolutt fremgår av Rt. 2008 s. 906, hvor det ble lagt til grunn at *”samfunnsstraff ikke vil være en aktuell straffereaksjon, siden domfelte bor i Danmark”*. Det følger av straffegjennomføringsloven § 54 første ledd bokstav e) at den domfelte skal oppholde seg i landet i gjennomføringstiden ”hvis ikke kriminalomsorgen gir tillatelse til noe annet”. Den domfelte skal etter bestemmelsen gjennomføre straffen etter nærmere anvisning fra kriminalomsorgen.

For at resultatet av gjennomføringen skal bli best mulig, kan kriminalomsorgen fastsette vilkår etter straffegjennomføringsloven §§ 55, jf. 58 om for eksempel forebyggende rusforbud. For å kunne foreta undersøkelser og sanksjoner ved brudd på vilkår må domfelte oppholde seg i rimelig nærhet. Dersom slike kontroller ikke lar seg gjennomføre vil dette kunne forhindre en positiv påvirkning på domfelte. Dette ville være uheldig.

En del av straffens individualpreventive virkning er å forbedre lovbryteren. Det er derfor nødvendig at kriminalomsorgen kan følge opp domfelte der vedkommende bor. Det er viktig at kontinuitet og tett oppfølging motvirker nye straffbare handlinger, jf. strgf. § 2. Dette er en klare forutsetning for at gjennomføringen skal bli vellykket.

---

<sup>48</sup> Ot.prp. nr. 5 (2000-2001) s. 127

## 4.4 Materielle vilkår for samfunnsstraff

### 4.4.1 Hensynet til straffens formål

Dersom samfunnsstraffens prosessuelle vilkår er oppfylt må domstolen ta stilling til det materielle vilkåret i straffeloven § 28 a første ledd bokstav b). Samfunnsstraff kan idømmes dersom ”hensynet til straffens formål ikke taler mot en reaksjon i frihet”. Vilkåret er det mest begrensende for samfunnsstraffens nærmere anvendelsesområde.<sup>49</sup>

En naturlig språklig fortolkning av ordlyden tilsier at den straffbare handling ikke må være så alvorlig at bruk av ubetinget fengsel gir bedre uttrykk for handlingens straffverdighet. En slik tolkning støttes av forarbeidene til ny straffelov, der det fremgår at straffens formål er knyttet til både individualprevensjon og allmennprevensjon. Straffens individualpreventive virkning skal påvirke lovbrøyteren til ikke å begå nye straffbare handlinger, mens den allmennpreventive virkning skal påvirke andre fra å foreta ny kriminalitet.<sup>50</sup> Hensynene må avveies mot hverandre i den konkrete sak.

Det overordnede hensyn med straff er å forebygge uønsket atferd og forebygge sosial uro.<sup>51</sup> Dersom hensynet til allmennprevensjon tilsier bruk av en strengere reaksjon som ubetinget fengsel, må dette hensynet gå foran de individualpreventive hensyn som tilsier samfunnsstraff. Dette fremgår mer direkte i *Ot. prp. nr. 5 (2000-2001)*, hvor det uttales at straffens formål skal ”omfatte alle de hensyn som domstolen i dag vektlegger når den finner at lovbruddet verken kvalifiserer til en betinget fengselsstraff eller for samfunnstjeneste”.<sup>52</sup> Det overordnede hensyn ved straffutmålingen må dermed være hensynet til allmennprevensjon. Dette standpunktet fremgår av både eldre og nyere rettspraksis fra Høyesterett.

---

<sup>49</sup> Ot.prp. nr. 5 (2000-2001) s. 176

<sup>50</sup> Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 78

<sup>51</sup> Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 78

<sup>52</sup> Ot.prp. nr. 5 (2000-2001) s. 126

At sakens allmennpreventive hensyn er overordnet fremgår for promillesakene av henholdsvis Rt 1990 s. 166 og Rt. 2004 s. 1440. I sistnevnte avgjørelse viser Høyesterett til straffens formål og fremholder at straffens allmennpreventive virkning må anses særlig sentral. Tilsvarende synspunkt legges også til grunn i Rt. 1991 s. 463 og Rt. 2003 s. 456 om fartsovertredelser. I sistnevnte avgjørelse uttales det at *”straffens allmennpreventive funksjon har en særlig adresse til denne gruppen lovovertrедelser og lovovertrедere”*.

I grove narkotikasaker virker Høyesterett mindre absolutt i forhold til betydningen av de allmennpreventive hensyn, jf. Rt. 1991 og Rt. 2007 s. 950. I avgjørelsen Rt. 1991 s. 275 legger Høyesterett til grunn en samlet vurdering av hensynet til samfunnsbeskyttelsen. Det ble vist både til sakens individual- og allmennpreventive hensyn og sakens øvrige virkninger. I Rt. 2007 s. 950 uttaler Høyesterett at *”på tross av den absolutte ordlyd må det være klart at bestemmelsen gir anvisning på en interesseavveining”*, men at *”på områder der de allmennpreventive hensyn tillegges stor vekt, vil samfunnsstraff for alvorlige forbrytelser fortsatt være unntaket”*. Utgangspunktet må dermed være klart.

Når domstolen skal vurdere om ”hensynet til straffens formål” taler mot bruk av samfunnsstraff, vil handlingens alvorlighet og grovhet stå sentralt. Dette følger av rettspraksis fra Høyesterett. Straffen skal stå i et rimelig forhold til handlingens straffverdighet. Begrepet straffverdighet har ikke et ensartet innhold og fremgår ikke av lovgivningen, men Eskeland har tatt til ordet for at det siktes til i hvilken utstrekning gjerningsmannen kan bebreides vurdert ut fra handlingen og omstendighetene rundt denne.<sup>53</sup> Jo høyere grad av fart, promille og kvantum av narkotika desto alvorligere blir overtredelsen. Er handlingen tilstrekkelig grov vil det bli viktig å gi et signal ut til befolkningen om hvilke konsekvenser en slik alvorlig overtredelse vil medføre, jf. hensynet til allmennprevensjon.

---

<sup>53</sup> Eskeland (2006) s. 131 og 427

Når det gjelder samfunnsstraff oppstilles to materielle vilkår som må være oppfylt. I tillegg til at hensynet til straffens formål ikke må tale mot en reaksjon i frihet, kan samfunnsstraff som hovedregel bare anvendes i de tilfeller der utmålt straff er under ett års fengsel. Dette vilkåret innebærer at samfunnsstraff som hovedregel ikke er en aktuell reaksjon i de groveste og mest alvorlige forbrytelsene.

#### 4.4.2 Hovedregelen om en alternativ utmålt fengselsstraff på inntil 1 år

Samfunnsstraff er et alternativ i det nedre området for ubetinget fengsel. Dette innebærer at bruk av samfunnsstraff vil være utelukket dersom den straffbare handlingen blir utmålt til mer enn 1 års ubetinget fengsel. Dette er kommet til uttrykk direkte i lovteksten.

Samfunnsstraff kan som hovedregel ikke idømmes dersom det ellers ville ha blitt idømt ”strengere straff enn fengsel i 1 år”, jf. strl. § 28 a første ledd bokstav a). Det er etter ordlyden klart at det er den alternative utmålte fengselsstraffen som er avgjørende. I loven er dette presisert ved at en alternativ utmålt straff på ”fengsel i 1 år” er satt som øvre grense for når samfunnsstraff kan idømmes.

*I forarbeidene til den nye straffeloven presiseres det at ”etter departementets syn er den fengselsstraff som ellers ville ha blitt idømt, en mer hensiktsmessig måte å avgrense anvendelsesområdet på enn strafferammen. Den konkrete straffutmålingen gir et bedre mål på straffverdigheten av en foretatt handling enn den formelle strafferammen”.<sup>54</sup>*

Jeg vil nå gå over på selve straffutmålingen. Nedenfor vil jeg behandle fart- og promillesakene. I fremstillingen vil det bli vist til de mest sentrale hensynene Høyesterett har lagt vekt på ved utmåling av samfunnsstraff. Både handlingens objektive side og lovbrüterens individuelle forhold må tas i betraktning. Et naturlig utgangspunkt vil være handlingens omfang og alvorlighet. Deretter vil hensynet til lovbrüterens alder og tidligere vandel bli behandlet. Etter behandlingen av fart- og promillesakene vil jeg ta for meg narkotikaforbrytelser, hvor dommeren kommer til at den straffbare handlingen kvalifiserer

---

<sup>54</sup> Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 296

til mer enn ett års fengsel. Dette er et unntak fra hovedregelen i § 28 a første ledd bokstav a), og det må da foreligge ”sterke grunner” i saken, jf. annet ledd.

#### 4.4.3 Samfunnsstraff ved alvorlige trafikforseelser

Etter vegtrafikkloven § 31 straffes overtredelse av lovens §§ 5 og 22 med ”bøter eller med fengsel inntil ett år”. Handlingene vil falle inn under hovedregelen i straffeloven § 28 a første ledd bokstav a). Det bemerkes at ”hensynet til straffens formål” ikke må tale mot en reaksjon i frihet, jf. strl. § 28 a første ledd bokstav b). Fartssakene vil behandles først.

##### 4.4.3.1 Handlingens omfang og alvorlighet

Handlingens omfang og alvorlighet er fremtredende momenter ved straffeutmålingen. Momentet kan tale i både formildende og skjerpene retning. I følge Andenæs er en gradering av straffen i forhold til omfanget eller skaden sentralt av hensyn til både allmennpreventive hensyn og hensynet til et rimelig forhold mellom forbrytelse og straff.<sup>55</sup>

I 2004 ble det i tre fartssaker fra Høyesterett åpnet for bruk av samfunnsstraff. En slik reaksjonsform hadde ikke blitt idømt tidligere av hensyn til sterke allmennpreventive hensyn. I Rt. 2004 s. 1776 uttalte Høyesterett at det ”*bør vere rom for eit område mellom fengsel på og fengsel utan vilkår*”. Dette betyr at det ble åpnet for bruk av samfunnsstraff i et område mellom betinget og ubetinget fengsel.

I Rt. 2005 s. 168 oppsummerte Høyesterett rettspraksis slik at samfunnsstraff bare kan anvendes ved fartsoverskridelser som ”så vidt ligger over grensen” for bruk av ubetinget fengsel. Selv om rettspraksis åpnet for adgangen til å idømme samfunnsstraff, gav praksis lite veiledning om grensen mellom samfunnsstraff og ubetinget fengsel. Denne problematikken tar Høyesterett stilling til i Rt. 2007 s. 570.

Saken i Rt. 2007 s. 570 gjaldt spørsmål om idømmelse av samfunnsstraff for kjøring i 97 km/t i en 50-sone. Høyesterett presiserte at utgangspunktet for bruk av samfunnsstraff

---

<sup>55</sup> Andenæs (2004) s. 463

måtte være ”den tidligere grensen mellom betinget og ubetinget fengsel”. Dette hadde støtte i fartssakene fra 2004 og 2005. Spørsmålet var imidlertid hvor langt over denne grensen man kunne anvende samfunnsstraff. I avgjørelsen. Samfunnsstraff var ”tenkt benyttet i et nokså begrenset område”. Høyesterett kom frem til at samfunnsstraff som utgangspunkt ikke burde bli benyttet ved høyere hastighet enn 95 km/t i en 50-sone.

Ved normale kjøreforhold har Høyesterett i Rt. 2007 s. 570 gitt anvisning på en nærmere fastsatt grense for når samfunnsstraff skal anvendes begrunnet ut fra retts tekniske hensyn. Grove overtredelser av fartsgrensen er en type forseelse som rammer massene. Dette innebærer at retts systemet behandler svært mange saker om grove overtredelse på fartsgrensen. For en effektiv gjennomføring av straffeutmålingen i disse sakene vil en slik standardisering av i hvilke fartsintervaller samfunnsstraff er anvendelig for. Førstvoterende i Rt. 2007 s. 570 peker på at i tillegg til hensynet til en effektiv straffegjennomføring står hensynet til likebehandling sentralt i disse sakene.

Det kan spørres om en slik standardisering av om samfunnsstraff kan anvendes vil gå på bekostning av siktedes rettsikkerhet ved at dommerens skjønnsmargin i den enkelte sak blir snevrere. Høyesterett presiser både i Rt. 2007 s. 570 og den etterfølgende avgjørelsen gjengitt i Rt. 2007 s. 577, at standardiseringen bare kan benyttes der det ikke foreligger særlige forhold som kan trekke utmålingen i skjerpene eller i formildende retning. Det kan nevnes at Høyesterett i Rt. 2007 s. 570 ikke la nevneverdig vekt på uforbeholden tilståelse. Tilståelsen hadde ikke bidratt til en ressursbesparelse.

I Rt. 2007 s. 570 viste Høyesterett til at ”spesielle omstendigheter både med hensyn til kjøring, kjøreforhold og utøverens person kan gi grunnlag for å fravike utgangspunktene både i mildere og strengere retning. Kjøringen og kjøreforholdene vil kunne si noe om alvorligheten i handlingen. Hensynet til forholdsmessighet tilsier at slike forhold må tillegges vekt for å få et rimelig forhold mellom forbrytelsen og idømmelsen av straff. Det kan nevnes at det i Rt. 2007 s. 570 ble lagt vekt på at kjøringen hadde skjedd på en god oversiktlig veistrekning og tørr veibane. Høyesterett anså dette som normale kjøreforhold.



En interessant avgjørelse er Rt. 2005 s. 168. Spørsmålet i saken var om en hastighet av 112 km/t i en 60-sone og uhjemlet kjøring i et kollektivfelt kunne medføre idømmelse av samfunnsstraff. Hastigheten lå innenfor området for samfunnsstraff. Høyesterett kom frem til at kjøringen i kollektivfeltet ikke talte mot bruk av samfunnsstraff. Dissens 4-1. Det ble lagt avgjørende vekt på at kjøringen i kollektivfeltet ikke hadde medført faremomenter utover den risiko som farten innebar. Et slikt standpunkt synes å avvike fra Rt. 2007 s. 570 ettersom kjøringen i kollektivfeltet kom i tillegg til ellers ideelle kjøreforhold som tørr veibane. Høyesterett utelukket ikke at kjøring i kollektivfelt kunne virke skjerpene, men måten det var blitt kjørt på måtte i så fall tilføre hastigheten økt grad av alvorlighet.

I Rt. 2004 s. 1774 ble det lagt vekt på gode kjøreforhold i formildende retning, men å kjøre i en hastighet av 102 km/t i en 50- sone lå likevel ”klart over grenseområdet” for bruk av samfunnsstraff. Allmennpreventive hensyn og fartens alvorlighet tilsa at det ikke kunne anvendes en annen reaksjon enn ubetinget fengsel. Kjøreforholdene kunne ikke veie opp for alvorligheten i fartsovertredelsen. Det er grunn til å tro at slike forhold vil kunne få større betydning i det nedre området for ubetinget fengsel der samfunnsstraff er en aktuell reaksjon, jf. Rt. 2007 s. 570.

Det kan etter dette slås fast at kjøreforhold og måten det er blitt kjørt på kan få betydning i både skjerpene og formildende retning. Det er grunn til å tro at kjøreforholdene vil kunne få større betydning i det nedre området for ubetinget fengsel der samfunnsstraff fremstår som en aktuell reaksjon. Det kan spørres hvilken plass det vil bli for formildende omstendigheter når Høyesterett fastsetter en mer konkret grense for bruk av samfunnsstraff i ulike fartssoner. På den annen side er det også gode grunner for en mer skjematisk utmåling ved samfunnsstraff. Alvorlige fartsovertredelser er masseovertredelser, og hensynet til likebehandling og den praktiske håndteringen av slike saker taler for en mer fastsatt grense oppad mot ubetinget fengsel.

#### 4.4.3.1.1 Promillesaker

Overtredelse av vegtrafikkloven §§ 31 jf 22 straffes med fengsel inntil ett år. Slike saker vil derfor bli å behandle etter ettårsregelen i straffeloven § 28 a første ledd bokstav a).

Omfanget og alvorligheten av handlingen vil også ha en avgjørende rolle i promillesakene. Dette kan utledes direkte av vegtrafikkloven § 31 annet ledd som graderer straffens strenghet etter alkoholkonsentrasjonens størrelse. Jo høyere grad av promille, desto større risiko for skadelige og alvorlige konsekvenser. De fleste promilleovertredelser der samfunnsstraff anses aktuelt vil ligge innenfor anvendelsesområdet for utmålingsregelen i vegtrafikkloven § 31 annet ledd bokstav c). Det vil si en alkoholkonsentrasjon i blodet mellom 1,0 og 1,5 promille, jf. Rt. 2004 s. 1440. Det fremgår av bestemmelsens tredje ledd at det ved utmålingen etter annet ledd skal "tas særlig hensyn til graden av påvirkning og hvilke farer kjøringen har medført". Høyesterett tar loven på ordet.

I avgjørelsen Rt. 2004 s. 1440 var handlingen så alvorlig at samfunnsstraff ikke ble ansett aktuelt. Høyesterett kom enstemmig frem til at en påvirkningsgrad på 1,5 promille i blodet kombinert med en alvorlig faregrad gjorde samfunnsstraff uanvendelig. En slik grad av påvirkning lå helt i yttergrensen for anvendelsesområdet i bokstav c). Ved en slik alvorlig handling ble det nødvendig å reagere med ubetinget fengsel for å avskrekke andre fra å foreta en lignende handling, jf. hensynet til allmennprevensjon. Kjøringen hadde funnet sted i et sentralt strøk med mye trafikk. Det oppsto flere nestenulykker som resulterte i skade på kjøretøyet.

Høyesterett tok utgangspunkt i vegtrafikkloven § 31 annet og tredje ledd, og la til grunn at det ved utmålingen skulle legges særlig vekt på farene ved kjøringen og påvirkningsgraden. Høyesterett tilpasser her straffen forholdsmessig ut i fra den fare kjøringen og graden av promille hadde medført. Straffen skal tilsvare handlingens alvorlighet, jf. hensynet til forholdsmessighet. Det kan etter dette legges til grunn at samfunnsstraff sjelden vil bli idømt ved en påvirkningsgrad på 1,5 i promille i kombinasjon med kjøring i tettbebygde strøk med mye trafikk. Normalsituasjonen i slike saker vil være bruk av ubetinget fengsel.

Avgjørelsen i Rt. 2007 s. 1563 gjaldt kjøring med trekkvogn med en promillegrad på 1, 24. Spørsmålet var om samfunnsstraff eller betinget fengsel kunne idømmes. Høyesterett la en betydelig vekt på gode kjøreforhold. Høyesterett kom frem til at kombinasjonen av promille og gode kjøreforhold måtte medføre bruk av betinget fengsel. Dissens 3-2. Saken skiller seg fra avgjørelsen i Rt. 2004 s. 1440 ved at promillegraden på 1,24 i seg selv talte for bruk av betinget fengsel. Ved en promillegrad på 1,5 eller høyere vil som nevnt ubetinget fengsel være utgangspunktet. I Rt. 2007 s. 1563 ble det tillagt vekt i formildende retning at kjøreavstanden var kort og ble kjørt på et avstengt område. Det ble også lagt vektlagt at det ikke hadde skjedd kjøreuhell. Slike formildende forhold vil også kunne få betydning ved en promillegrad på 1,5 eller mer, men ved en så stor grad av påvirkning og fare må særlige formildende forhold komme i tillegg. Det følger av Rt. 2004 s. 1440 at hensynet til omsorgsansvar for familiemedlemmer kan være et slikt hensyn.

Det er naturlig å forstå Rt. 2004 s. 1440 slik at en promillegrad på 1,5 i kombinasjon med stor fare som hovedregel skal medføre ubetinget fengsel. Saken i Rt. 2007 s. 1563 viser likevel at gode kjøreforhold kan tale for bruk av samfunnsstraff innenfor grenseområdet i vegtrafikkloven § 31 annet ledd bokstav c), men da ved en lavere grad av promille. At handlingens alvorlighetsgrad øker med omfanget av fart og promille er for øvrig i samsvar med juridisk teori, jf. Andenæs og Slettan/Øye.<sup>56</sup> Ved kjøring i ruspåvirket tilstand vil kombinasjonen av påvirkning og faremomentet ved kjøringen medføre mer alvorlighet enn i fartssakene. Momentet er derfor mer fremtredende i Høyesterettspraksis som omhandler ruspåvirket kjøring.

Etter at domstolen har vurdert handlingens omfang og alvorlighet må ulike omstendigheter ved lovbrøyteren tas i betraktning. I Høyesterettspraksis om fart- og promillesakene har motivet vært mindre fremtredende, mens lovbrøyterens alder stadig har blitt fremhevet.

---

<sup>56</sup> Andenæs (2004) s. 463 og Slettan (2001) s. 180

#### 4.4.3.2 Lovbryterens alder

Lav alder regnes ofte som et formildende moment i straffeutmålingen. Momentet er blitt tillagt vekt i både fart- og promillesakene. Det følger av straffeloven § 55 at domstolen kan gå under den vanlige strafferammen når lovbryteren er under 18 år. I følge Andenæs begrunnes dette ut fra to hensyn. Unge personer har ikke den samme vurderingsevnen som voksne, og har dermed vanskeligere for å forstå rekkevidden av sine handlinger. For det andre er det ikke ønskelig å utsette unge personer for et fengselsopphold.<sup>57</sup>

Det er særlig unge personer under 18 år som har fått den mulighet som ligger i samfunnsstraff. Avgjørelsen i Rt. 2003 s. 456 gjaldt grov fartsoverskridelse med motorsykkel. En 17 og et halvt år gammel mann hadde kjørt i 119 km/t i en 50-sone. Selv om farten lå betydelig over grensen for bruk av ubetinget fengsel måtte lovbryterens alder under en ”*viss tvil*” tilsi bruk av samfunnsstraff. Høyesterett tok utgangspunkt i sakens allmennpreventive hensyn. Ved en slik høy fart ble det viktig å gi et kraftig signal til andre unge fartssyndere. Utviklingen når det gjaldt trafikkulykker for gruppen 16 til 26 år var bekymringsfull. Dette talte mot bruk av samfunnsstraff. Det ble lagt vekt på at økningen var et alvorlig samfunnsproblem. Utviklingen tilsa bruk av ubetinget fengsel. På den annen side måtte det foreligge ”*sterke grunner*” for å idømme personer ned mot 17 år ubetinget fengselsstraff selv ved korte straffer. Det ble tillagt vekt at denne gruppen lovovertridere manglet livserfaring. Dette påvirket vurderingsevnen og straffverdigheten av handlingen måtte da bli mindre enn ellers.

Høyesteretts vektlegging av alder må ses ut i fra rettsutviklingen og lovgivers ønske om å øke anvendelsen av samfunnsstraff overfor unge lovbrytere. I Rt. 2003 s. 456 vises det til *St.meld. nr. 27 (1997-1998)*, hvor lovgiver ønsket økt bruk av samfunnsstraff, mens bruk av fengsel skulle knyttes til den grovere kriminaliteten. Mye kan tale for at Høyesterett på dette tidspunktet var inne i en rettsskapende periode.

---

<sup>57</sup> Andenæs (2004) s. 467

Den senere rettsutviklingen er tydelig i avgjørelsen i Rt. 2007 s. 252. Høyesterett fulgte her opp avgjørelsen i Rt. 2003 s. 456. Aldersmomentet måtte også få betydning ved promilleovertredelser. Avgjørelsen gjaldt kjøring med promille og ble avsagt med dissens 4-1. Lovbryteren var i denne saken 17 år og 8 måneder. Høyesteretts flertall tok utgangspunkt i en promillegrad på 1, 59. Det ble konstatert at vegtrafikkloven § 31 annet ledd bokstav d) sammenholdt med sakens allmennpreventive hensyn klart tilsa bruk av ubetinget fengsel. Det hadde oppstått stor fare ved forbikjøring i høy hastighet. Førstvoterende påpekte at det var ”ingen tvil” om at det kun var alderen på tidspunktet for handlingen som kunne hindre bruk av ubetinget fengsel. Hensynet til alder ble tillagt større vekt enn farepotensialet i handlingen. I likhet med Rt. 2003 s. 456 ble det tillagt vekt at 17-åringer generelt har begrenset erfaring, og at evnen til å vurdere konsekvensene av egne handlinger er begrenset.

I avgjørelsen Rt. 2007 s. 252 la Høyesterett også vekt på lovgivers uttalelse i tilknytning til ny § 33 i den nye straffeloven om at personer under 18 år bare skulle idømmes ubetinget fengsel når dette er ”særlig påkrevd”. Bestemmelsen ga uttrykk for lovgivers syn i dag. Den måtte derfor ha betydning for saker før ikrafttredelsen. Det ble lagt vekt på uttalelser i forarbeidene om at andre reaksjonsformer burde utprøves før ubetinget fengsel. Dette talte klart for bruk av samfunnsstraff. Høyesterett uttalte at ”etter min mening er 17-åringene en aktuell gruppe for en slik straff”.

Det ble lagt til grunn at 17 åringer er en aktuell gruppe for samfunnsstraff når forholdene ved kjøringen var for grove for bruk av betinget fengsel, men ikke så grove at ubetinget fengsel ble nødvendig. Bruk av ubetinget fengsel ble først aktuelt ved ”svært alvorlige” lovbrudd. Hensynet til alder måtte her veie mer enn alvorligheten av promillegraden og det store farepotensialet kjøringen hadde medført. Det kan nevnes at sjåføren hadde mistet kontrollen over bilen og havnet i en grøft. Det forelå heller ingen tilståelse fra siktede. Hva som skal til for at Høyesterett idømmer ubetinget fengsel når personen er under 18 år må etter dette anses usikkert. Samfunnsstraff fremstår etter dette som en meget aktuell reaksjonsform for unge lovbrøyttere under 18 år.

Kravet til aktsomhet skjerpes når 18års-grensen nærmer seg, jf. Rt. 2004 s. 1772. Dette vil ha som konsekvens at bruk av ubetinget fengsel fremstår som en mer aktuell reaksjon. I avgjørelsen Rt. 2007 s. 252 manglet det 4 måneder, noe som fikk avgjørende betydning for bruk av samfunnsstraff. Betydningen av aldersgrensen kommer også godt frem i Rt. 2004 s. 1772. Saken dreide seg om en 18 år gammel mann som hadde kjørt i 151 km/t i en 80-sone. Det ble vist til at rettspraksis ikke hadde gitt ”*denne alder nevneverdig vekt i formildende retning*”. Straffen ble ubetinget fengsel i 18 dager. Bruken av aldersmomentet kan etter dette virke noe skjematisk og tilfeldig. Hvor mye dårligere vurderingsevne en 18 åring har i forhold til en person på 17 år 8 måneder er det vanskelig å si noe sikkert om. Det må kunne legges til grunn at den som er 18 år på handlingstidspunktet ikke kan forvente idømmelse av samfunnsstraff ved slike alvorlige handlinger som i Rt. 2003 s. 456 og Rt. 2007 s. 252.

Rettspraksis vedrørende lovbrüterens alder viser at Høyesterett legger betydelig vekt på om personen er under 18 år på handlingstidspunktet. Samfunnsstraff vil fremstå som en aktuell reaksjon selv om handlingens omfang og alvorlighet klart overstiger grensen for bruk av ubetinget fengsel, jf. Rt. 2003 s. 456 og Rt. 2007 s. 252. Det var utelukkende lav alder som medførte bruk av samfunnsstraff.

Avgjørelsene i Rt. 2003 s. 456 og Rt. 2007 s. 252 må ses på som eksempler på domstolens rettsskapende virksomhet. Det er vanskelig å tenke seg at tilsvarende handlinger tidligere ville medført noe annet enn ubetinget fengsel. I Rt. 2007 s. 252 legger førstvoterende til grunn at det trolig aldri vil bli snakk om bruk av ubetinget fengsel ”*ved første gangs promillekjøring*” for aldersgruppen 17 år. Dette må bety at tidligere vandel vil kunne få betydning for idømmelse av samfunnsstraff også for unge lovovertridere under 18 år.

#### 4.4.3.3 Lovbryterens tidligere vandel

Tidligere vandel har i følge Andenæs betydning for både valget av straff og dens lengde, men ustraffet vandel er den normale forutsetning.<sup>58</sup>

I fartssaken Rt. 2005 s. 170 talte tidligere vandel mot bruk av samfunnsstraff. Momentet ble tillagt vekt i skjerpene retning. Farepotensialet var ikke større enn at Høyesterett kunne idømme samfunnsstraff, men en slik straff kunne ikke idømmes når domfelte gjentatte ganger hadde ”*utvist en fullstendig mangel på respekt*” for loven. Det forelå ingen formildende omstendigheter i saken. Når tidligere straff ikke virket individualpreventivt, så Høyesterett en bedre preventiv effekt i bruk av fengselsstraff. Alvoret i handlingen måtte markeres overfor gjerningsmannen.

Dersom den domfelte begår nye straffbare handlinger etter endt soning av samfunnsstraff, kan man spørre om det er hensiktsmessig å idømme samfunnsstraff på nytt. Et interessant spørsmål i denne sammenheng er hvilken betydning tidligere straffedommer skal få dersom det gjør seg gjeldende individualpreventive hensyn. Loven og forarbeidene sier ikke noe konkret om dette spørsmålet. Hensynet til den allmenne rettsbevissthet og sosiale ro tilsier at bruk av samfunnsstraff ikke må gi inntrykk av at domstolen tar lett på straffbare handlinger. Betydningen av individuelle forhold vil imidlertid variere med den enkelte sak.

Det kan foreligge særlige omstendigheter i saksforløpet som tilsier at samfunnsstraff også er en aktuell og riktig straffereaksjon i gjentakelsestilfeller. Avgjørende må være den nye handlingens straffverdighet og hvilken livssituasjon lovbryteren befinner seg i. Dersom samfunnsstraff skal idømmes på nytt, må hensynet til rehabilitering være vektig i saken.

Det kan i denne sammenheng vises til Rt. 2008 s. 1737 som gjaldt straffutmåling for kjøring i påvirket tilstand, jf vtrl. § 31 første ledd, jf. § 22 første ledd og erverv og

---

<sup>58</sup> Andenæs (2004) s. 467

oppbevaring av 700 gram hasj, jf. strl. § 162 første ledd og Høyesterett kom her til at samfunnsstraff var anvendelig, selv om tiltalte tidligere hadde blitt idømt en slik straff. Det talte i mot bruk av samfunnsstraff at den forrige straffen ble fullført så sent som 1 år før de nye straffbare handlingene ble begått. Det ble lagt avgjørende vekt på rehabiliteringshensyn. Vedkommende hadde tatt viktige steg bort fra en kriminell tilværelse, og bruk av fengsel ville da være uheldig. Etter mitt syn virker Høyesterett meget forsiktig med å hindre en løpende rehabiliteringsprosess så fremt denne er positiv og lovende. Jeg vil gå nærmere inn på dette under narkotikasakene.

Vektlegging av rehabiliteringshensyn forutsetter at det foreligger en livssituasjon å rehabilitere seg fra. Hensynet gjør seg derfor ikke gjeldende i fartssakene. Hensynet til rehabilitering vil kunne gjøre seg gjeldende i både promille- og narkotikasaker. Av plasshensyn behandles rehabiliteringshensynet under narkotikaforbrytelsene. Det samme gjelder for andre særlige hensyn som omsorgsansvar, jf. Rt. 2004 s. 1440.

#### 4.4.3.4 Oppsummering

Høyesterett har påbegynt en nærmere fastsettelse av grensen for samfunnsstraff oppad mot bruk av ubetinget fengsel. Grensen vil gjøre det enklere for domstolene å idømme samfunnsstraff og medføre prosessuelle besparelser.

Ved avgjørelsen av om samfunnsstraff er anvendelig tar Høyesterett utgangspunkt i hastighetens- og promillens omfang og farepotensiale ved kjøringen. Jo høyere fart- og promille desto strengere blir straffenivået og utgangspunktet for straffeutmålingen. Bli det kjørt i en hastighet av 102 km/t i en 50-sone vil det sjelden være grunnlag for noen annen reaksjon enn ubetinget fengsel, selv om det måtte foreligge formildende hensyn i saken, jf. Rt. 2004 s. 1774. Tilsvarende må gjelde kjøring med en promillegrad på 1,5 kombinert med farlig kjøring. En slik grad av promille ligger helt i yttergrensen for anvendelsesområdet etter vegtrafikkloven § 31 annet ledd bokstav c), jf. Rt. 2004 s. 1440. Farlig kjøring i grenseområdet oppad mot ubetinget fengsel vil virke skjerpene og medføre bruk av ubetinget fengsel, mens gode kjøreforhold vil kunne medføre bruk av samfunnsstraff. Det var faremomentet som gjorde at grensen mot ubetinget fengsel ble



overskredet i Rt. 2004 s. 1440. Gode og dårlige kjøreforhold vil etter dette ha særlig betydning i yttergrensen mot ubetinget fengsel.

I saksforhold tilknyttet unge personer under 18 år vil aldersmomentet veie tyngre enn farepotensialet i handlinger som ligger klart over grensen for bruk av samfunnsstraff. Fra fylte 18 år gis aldersmomentet liten vekt i formildende retning. Dette kan virke noe vel skjematisk. Tidligere vandel vil kunne tale i mot bruk av samfunnsstraff. Når tidligere straff ikke har virket på lovbyteren vil dommeren måtte skjerpe straffen. Samtidig må det tas høyde for en positiv rehabilitering. Vektleggingen av vandel vil da bli mindre. Det kan nevnes at lovbyterens tilståelse ikke vil bli tillagt vekt i formildende retning i fart- og promillesakene. Lovbyteren tas som regel på stedet i politikontroll.

#### 4.4.4 Samfunnsstraff ved grove narkotikaforbrytelser

##### 4.4.4.1 Innledning

Selv om dommeren skulle komme til at en narkotikaforbrytelse kvalifiserer til mer enn ett års fengselsstraff, vil samfunnsstraff unntaksvis kunne idømmes dersom det foreligger ”sterke grunner” i saken, jf. strl. § 28 a annet ledd. Ordlyden tilsier at vektige grunner må gjøre seg gjeldende. Dette fremgår også av lovens forarbeider. Her er det lagt til grunn at det bare ”*unntaksvis skal gis samfunnsstraff der den subsidiære fengselsstraffen overstiger ett år*”.<sup>59</sup> Unntak vil kunne bli aktuelt dersom det har gått lang tid siden den straffbare handlingen ble begått, eller at spesielle omstendigheter tilsier at lovbyteren ikke bør sone straffen i fengsel. I tillegg må ”hensynet til straffens formål” ikke tale mot en reaksjon i frihet, jf. strl. § 28 første ledd bokstav b).

Samfunnsutviklingen har medført et økt fokus på rehabilitering av tidligere rusmisbrukere, jf. Rt. 2009 s. 290. Vilåret om ”sterke grunner” må anses som en rettslig standard. I de tidligere forarbeidene til bestemmelsen om samfunnstjeneste uttales det at ”*domstolene vil ha betydelig frihet til å anvende samfunnstjeneste overfor de grupper av lovbrudd og de*

---

<sup>59</sup> Ot.prp. nr. 5 (2000-2001) s. 176

*konkrete saker hvor dette etter en samlet vurdering anses hensiktsmessig*".<sup>60</sup> Denne uttalelsen er fult opp i Rt. 1991 s. 275, hvor Høyesterett uttalte at den også måtte gjelde for alvorlig narkotikakriminalitet.

I avgjørelsen Rt. 2007 s. 950 legger Høyesterett til grunn at det *"må fastsettes en lengre ubetinget fengselsstraff med mindre samfunnsstraff fremstår som et forsvarlig alternativ som følge av klare og sterke rehabiliteringshensyn eller andre særlige tungtveiende hensyn"*. Dette utgangspunktet er fulgt opp i flere avgjørelser, herunder Rt. 2009 s. 290.

I likhet med fart- og promillesakene vil jeg i fortsettelsen se nærmere på hvilke hensyn Høyesterett har lagt vekt på ved avgjørelsen om samfunnsstraff skal idømmes. Særlig interessant vil være en nærmere belysning av når rehabiliteringshensynet gjør seg gjeldende, og hvilke omstendigheter som inngår i vurderingen av om det foreligger en rehabiliteringssituasjon. Jeg starter med handlingens objektive omfang og grovhet.

#### 4.4.4.2 Handlingens omfang og grovhet

Grov narkotikaforbrytelse kan straffes med fengsel inntil 10 år, jf. strl. § 162 annet ledd. Fremstillingen vil særlig ta for seg rettsutviklingen for de grove narkotikaforbrytelsene etter at ettårsregelen i straffeloven § 28 a første ledd bokstav a) trådte i kraft 1. januar 2006, jf. strl. § 162 annet ledd og riksadvokatens rundskriv RA-1998-1 Narkotikasaker – kvantumets betydning for den rettslige bedømmelse og bruk av forelegg. Rundskrivet oppsummerer gjeldende Høyesterettspraksis og er sist endret 27. september 2007.

Rundskrivet inneholder nærmere retningslinjer om hvilken betydning kvantumet av narkotika skal ha for subsumsjonen. Ved grov narkotikaforbrytelse viser lovens ordlyd til en helhetsvurdering. Det skal *"særlig legges vekt på"* hva slags stoff det gjelder, kvantumet og overtredelsens karakter", jf. straffeloven § 162 annet ledd. I praksis vil imidlertid mengden av narkotisk stoff ofte bli avgjørende for subsumsjonen, jf. rundskrivet del II.

---

<sup>60</sup> Ot.prp. nr. 72 (1989-90) s. 40

Høyesterettspraksis synes å være i samsvar med et slikt utgangspunkt, jf. Rt. 2009 s. 294. I alle de sakene jeg har behandlet har Høyesterett tatt utgangspunkt i stoffets mengde og farlighet. I rettspraksis blir det ofte vist til etablert utmålingsnivå for narkotikaforbrytelser av ”*det omfang*” man her står overfor, jf. Rt. 2007 s. 950. Mengden av narkotika har en direkte sammenheng med sakens allmennpreventive hensyn. I avgjørelsen Rt. 2009 s. 294 ble det vist til betydningen av *spredningsfaren*” og *”risikoen for overdosedødsfall*”. Hensynet til allmennprevensjon tilsier at det må reageres strengt.

Ved grove narkotikaforbrytelser vil utgangspunktet uten unntak være ubetinget fengsel, men sterke og klare rehabiliteringshensyn vil kunne tale for bruk av samfunnsstraff. Dersom det først foreligger en rehabiliteringssituasjon synes Høyesterett å gå svært langt i å vektlegge sakens individualpreventive hensyn. I Rt. 2009 s. 290 ble det ”*under noe tvil*” idømt samfunnsstraff hvor den subsidiære straffen ble utmålt til 1 år og 6 måneder, mens det i Rt. 2009 s. 294 ble idømt samfunnsstraff selv om alvorligheten i handlingen tilsa fengsel 1 år og 10 måneder. Hensynet til allmennprevensjon var svært fremtredende, men Høyesterett mente det lå en større preventiv effekt i å rehabilitere lovbyteren.

I avgjørelsen i Rt. 2009 s. 294 la Høyesterett til grunn at det også var i samfunnets interesse at ”*rehabiliteringen lykkes*”. Rusmisbruk fører med seg mye vinningskriminalitet og annen type kriminalitet. Dette er et stort samfunnsproblem. Dette skiller slike typer saker fra fart- og promillesakene. Sistnevnte er i mindre grad preget av annen type kriminalitet enn selve fart- og promilleovertredelsen.

Spørsmålet er derfor hvilke forhold ved lovbyteren og hans livssituasjon som kan tilsi en tilstrekkelig *sterk og klar* rehabilitering bort fra nye narkotikaforbrytelser, og hvor positiv utviklingen må være for at den kan veie opp for en såpass alvorlig forbrytelse.

#### 4.4.4.3 Rehabiliteringssituasjonen og ulike rehabiliteringshensyn

Før Høyesterett vurderer sakens ulike rehabiliteringshensyn stilles det krav om at det foreligger en rehabiliteringssituasjon. Ved å stille krav til lovbrysterens livssituasjon vil det være lettere å måle graden av rehabilitering bort fra rusmiljøet og nye kriminelle handlinger. Det stilles krav om at rehabiliteringen fremstår som *reel og lovende*, jf. Rt. 2005 s. 1312 og Rt. 2009 s. 294. Et sentralt spørsmål er derfor hvilke kriterier Høyesterett legger til grunn når det konkluderes med at livssituasjonen fremstår på en slik positiv måte.

Høyesterett legger til grunn en samlet vurdering. Livssituasjonen før de straffbare handlingene fant sted skal sammenlignes med utviklingen frem til og på selve domstidspunktet. En slik fremgangsmåte er lagt til grunn i Rt. 2007 s. 1244. Det avgjørende er realiteten i livssituasjonen slik den fremstår på domstidspunktet, ikke selve fremgangsmåten rehabiliteringen har skjedd på. Det ble ikke ansett avgjørende for om det forelå en egentlig rehabiliteringssituasjon at det ikke hadde vært tatt i bruk profesjonell behandling og eksterne hjelpetiltak. Det avgjørende ble selve utviklingen fra et utpreget rusmisbruk til etablering i fast arbeid. Graden av klarhet fremstår her i form av sannsynligheten av å kunne etablere ”*en stabil og rusfri sosial livsform i fremtiden*”.

Dette kan tyde på at Høyesterett forutsetter at livssituasjonen før de straffbare handlingene fant sted var preget av et betydelig rusmisbruk og en meget problematisk sosial situasjon. Dersom store deler av rusmisbruket har blitt redusert i tiden før de straffbare handlingene fant sted, vil dette tilsi at handlingen i større grad har vært *motivert* av andre faktorer enn selve rusmisbruket. I så fall vil rehabiliteringsmomentet være mindre fremtredende. I avgjørelsen i Rt. 2009 s. 1159 forutsetter Høyesterett at det foreligger en livssituasjon å rehabilitere seg fra. Det reduserte rusmisbruket må da finne sted etter at den straffbare handlingen ble begått, ikke før selve handlingstidspunktet. Utviklingen etter handlingen og frem til domstidspunktet sier noe om graden av rehabilitering, og indirekte noe om sannsynligheten for tilbakefall. Høyesterett har stilt krav om tilstrekkelig grad av ”*fasthet og progresjon*” i rehabiliteringsfasen, jf. Rt. 2005 s. 1312.

I denne saken hadde gjerningspersonen vært innlagt for rusbehandling, men ikke klart å holde seg rusfri lenge nok til at rehabiliteringen kunne anses tilstrekkelig reell og lovende. Gjentatte rusepisoder i løpet av behandlingen tilsa at samfunnsstraff ikke ville ha en særlig individualpreventiv effekt. Den effekt hun eventuelt hadde opparbeidet seg ville ikke bli reversert av et fengselsopphold. Et lignende standpunkt følger også av Rt. 2004 s. 492. Den effekt som lå i metadonbehandling og en påbegynt rehabilitering kunne uten problemer fortsette i alminnelig fengsel. Alvoret i saken måtte dermed tilsi bruk av ubetinget fengsel. I Rt. 2009 s. 294 kom Høyesterett til motsatt resultat. Vedkommende hadde klart å holde seg borte fra heroin i ca. 2 år og levde et liv uten rus. Soning av fengsel ville dermed virke ødeleggende på den positive prosessen som hadde utviklet seg. Høyesterett kom frem til at domfelte dermed burde få *”den sjansen som ligger i en samfunnsstraff”*. Advokat Frimann-Dahl mener denne trenden også gjør seg gjeldende ved andre målgrupper.<sup>61</sup>

På bakgrunn av rettspraksis stiller Høyesterett krav om en tilnærmet rusfri periode over noe tid, samtidig som det skilles mellom narkotikaavhengighet og alkoholmisbruk. I Rt. 2009 s. 290 og Rt. 2009 s. 294 lå den positive utviklingen i rusfrihet på 2 til 2,5 år, mens det i Rt. 2005 s. 781 ble vektlagt at *”domfelte synes å ha noe bedre kontroll over sitt forhold til rusmidler enn tidligere”*. Han tok seg fremdeles en øl en gang i blant. Skillet fremgår i flere saksforhold og må ha sin forklaring i ulike avhengighetsfaktorer og sannsynligheten for tilbakefall. Det tidligere omfanget av rusmisbruket synes å stå meget sentralt. Sikre rammer i form av *bolig* og miljø er også momenter som nevnes i rettspraksis. I Rt. 2007 s. 1244 ble det lagt vekt på fast boligforhold og *”bytte av sosialt miljø”*. Slike forhold talte for bruk av samfunnsstraff.

Høyesterett legger vekt på *motivasjon og fremtidsutsikter*, men ikke nødvendigvis kun relatert til arbeid. I Rt. 2009 s. 1371 ble det lagt til grunn at en klar rehabiliteringssituasjon ikke behøver å ha sammenheng med arbeidssituasjonen. Det sentrale var at vedkommende kunne fortsette et liv uten rusmisbruk. I andre saker har momentet vært nevnt som en del av

---

<sup>61</sup> Frimann-Dahl (2003) Rusproblemer og strafferettslig reaksjon: Domstolene vektlegger rehabilitering s. 33

rehabiliteringsvurderingen. I Rt. 2006 s. 1093 hadde vedkommende klart å skaffe seg utdanning og arbeid, noe som måtte tale for samfunnsstraff. Tilsvarende i avgjørelsen Rt. 2009 s. 290, hvor påbegynt yrkesutdanning kunne gi gjerningspersonen et fremtidig inntektsgrunnlag. Dette talte klart for bruk av samfunnsstraff. Jeg vil i den videre fremstillingen trekke frem enkelte hensyn som er blitt vektlagt i kombinasjon med rehabiliteringshensyn. Et slikt hensyn er omsorgsansvar for familiemedlemmer.

#### 4.4.4.4 Lovbryterens omsorgsansvar for familiemedlemmer

Omsorgsansvar for familiemedlemmer har ofte blitt anført som en formildende omstendighet ved straffeutmålingen. Hensynet har blitt vektlagt i flere avgjørelser fra Høyesterett, men sjelden alene. Hensynet får først og fremst fått betydning i kombinasjon med andre rehabiliteringshensyn.

Et sentralt spørsmål er dermed hvor spesielt og tungtveiende omsorgsansvaret må være for at samfunnsstraff fremstår som en aktuell reaksjon. Dette spørsmålet ble behandlet i Rt. 2005 s. 1070. Høyesterett la her avgjørende vekt på omsorgsansvar i kombinasjon med sterke rehabiliteringshensyn, langs saksbehandling og tilståelse. Omsorgspersonen hadde klart å etablere en stabil livssituasjon og hadde blitt en viktig omsorgsperson for et svært sårbart barn. Det var imidlertid ikke tilstrekkelig at det forelå ”fare for” at en ny atskillelse ville påføre gutten store psykiske skader, og at den positive effekten i rehabiliteringen ville kunne bli rammet. Handlingens alvor måtte veie tyngre enn sakens rehabiliteringshensyn og lovbryterens omsorgsansvar, men ikke tyngre enn samtlige hensyn til sammen. Det var sentralt at lovbryteren hadde holdt seg rusfri. Dette fremkommer tydelig frem i Rt. 2009 s. 1371.

Avgjørelsen i Rt. 2009 s. 1371 gjaldt en mer alvorlig sak. Spørsmål om samfunnsstraff ble aktuelt grunnet særlige omstendigheter ved lovbryterens ektefelle. Høyesterett kom enstemmig til at samfunnsstraff kunne idømmes. Det forelå sterke rehabiliteringshensyn i kombinasjon med et reelt omsorgsansvar. I likhet med saken fra 2005 kunne rehabiliteringssituasjonen alene ikke være nok til å idømme samfunnsstraff, men det forelå reelle og aktuelle helsemessige plager som man ikke kunne få avhjulpet gjennom det

offentlige. Fravær av omsorg ville innebære en ”*særdeles tung belastning*” for ektefellen. Dette skiller saken klart fra tilfellet i 2005, hvor det kun forelå ”*fare for*” helsemessige plager ved atskillelse. Høyesterett fremhevet også at bevisstgjøringen av å være en viktig hjelper for ektefellen, ville kunne virke som motivasjon til å holde seg borte fra misbruk av narkotika i fremtiden. Vedkommende var inne i en god rehabiliteringsperiode.

Påkjenningen av å ikke kunne bidra med omsorg var også fremme i denne saken. Han hadde tidligere sprukket under behandling, og det forelå derfor en ”*reell fare for*” at rehabiliteringen kunne bli ødelagt. Høyesterett synes dermed å skille klart mellom situasjoner hvor det foreligger en hypotetisk mulighet for fare og saksforhold der faren fremstår som reell. Realiteten i faren må vurderes ut i fra tidligere gjennomført rusbehandling og tidligere rushistorikk. Det bemerkes at lovbrøyteren i saken fra 2005 ikke misbrakte narkotika, og at handlingen var motivert av økonomisk profitt. Hensynet til rehabilitering var dermed betydelig mer svekket. Tilsvarende standpunkt synes å fremgå av Rt. 2009 s. 1045. Profittmotivet var fremtredende samtidig som lovbrøyteren selv ikke hadde brukt narkotika. Familiesituasjonen var betydelig bedret, men avhengigheten var i mye større grad preget av økonomiske forhold enn reell helsehjelp som i Rt. 2009 s. 1371.

#### 4.4.4.5 Lovbrøyterens tilståelse og lang saksbehandlingstid

Lovbrøyterens tilståelse vektlegges i formildende retning. Etter straffeloven § 59 andre ledd kan dommeren redusere straffen dersom det foreligger en tilståelse, men bestemmelsen medfører ingen plikt. Ved avgjørelsen av om en tilståelse skal tillegges betydning i saken, vil flere forhold måtte tas i betraktning. En tilståelse vil kunne bidra til en prosessuell tidsbesparelse, og til en raskere oppklaring av saken. Det er også sentralt at tilståelsen gir uttrykk for lovbrøyterens anger og vilje til å gjøre opp for seg, jf. Rt. 2008 s. 1737.

Er tilståelsen kommet tidlig i saken kan lang saksbehandlingstid også svekke den preventive effekt som ligger i en ubetinget fengselsstraff. Årsaken til dette er at lovbrøyteren kan ha endret sin livssituasjon. Det kan derfor ligge større preventiv effekt i samfunnsstraff. En fengselsstraff vil i liten grad støtte opp om en påbegynt rehabilitering og vil kunne

ødelegge en allerede påbegynt prosess. Brudd i rehabiliteringen etter lang tid vil dermed kunne fremstå som meget uheldig. Et slikt standpunkt er lagt til grunn i Rt. 2005 s. 781.

I grove narkotikasaker vil lovbrysterens tilståelse og tidsmomentet få mindre betydning grunnet handlingens alvorlige karakter. Tilståelsen vil kunne redusere straffen ned til et visst punkt, men vil sjelden redusere straffen nok til at samfunnsstraff kan bli aktuelt.

Et interessant tilfelle er saksforholdet i Rt. 2005 s. 343. Det hadde gått ca. 3,5 år fra den straffbare handling til saken ble ferdig etterforsket, noe Høyesterett regnet som en *”usedvanlig lang tid”*. Saken hadde ligget ferdig etterforsket hos politiet i 2,5 år før den ble sendt over til statsadvokaten. Høyesterett la betydelig vekt på tidsmomentet i saken. Tidsmomentet medførte at sakens allmennpreventive virkning ble svekket, samtidig som forholdet til lovbrysteren kom mer i fokus. Handelen med narkotika var utelukkende økonomisk motivert, og det forelå ikke et tidligere rusmisbruk. Likevel ble fengselsstraff ansett som lite formålstjenlig. At lovbrysteren var 19 år og hadde påbegynt studier måtte tillegges vekt, men det var i hovedsak den svært lange tiden som begrunnet bruk av samfunnsstraff. Høyesterett karakteriserte tidsmomentet som et *særlig hensyn* som kunne begrunne bruk av samfunnsstraff selv om det ikke kunne forventes en individualpreventiv virkning. Saken er spesielt begrunnet og rekkevidden av avgjørelsen er usikker. Høyesterett har i ytterst få saker vist til et *”uakseptabelt”* tidsforløp. Det uakseptable lå som nevnt i at saken hadde ligget ubehandlet hos politiet.

I avgjørelsen Rt. 2009 s. 807 hadde det gått 3,3 år uten at gjerningspersonene kunne lastes for dette. Den lange saksbehandlingstiden måtte medføre at en *”vesentlig del”* av straffen kunne gjøres betinget, men kunne ikke alene forsvare bruk av samfunnsstraff.

Saksforholdet i denne saken var mer alvorlig enn i Rt. 2005 s. 343, og domfelte var i denne saken betydelig yngre. I tillegg hadde etterforskningen tatt lang tid. Det ble vist til det særlige moment at saken i 2005 hadde vært glemt over svært lang tid.



Et felles trekk i disse avgjørelsene synes å være at tilståelsen har kommet på et tidlig tidspunkt, og ikke minst at den har bidratt til oppklaring av saken. Straffen synes å bli redusert forholdsmessig etter den grad av nytte tilståelsen har hatt for etterforskningen og oppklaringen av egne og andres straffbare forhold. Dersom saken er av en meget alvorlig karakter er det begrenset hvor mye tilståelsen og tidsmomentet kan redusere straffen. Bruk av samfunnsstraff forutsetter da andre vektige hensyn i tillegg.

#### 4.4.4.6 Oppsummering

Fremstillingen av gjeldende utmålingspraksis ved de grove narkotikaforbrytelsene viser at det trolig vil gå en grense for bruk av samfunnsstraff ved lovbrudd som medfører fengsel i mer enn 1 år og 10 måneder, jf. Rt. 2009 s. 294. Det må i tillegg gjøre seg gjeldende sterke og klare rehabiliteringshensyn og det må ikke foreligge profittmotiv. Rettspraksis indikerer at rehabiliteringshensynet kan stå alene dersom det foreligger et tidligere rusmisbruk, og saksforholdet for øvrig ikke er mer alvorlig enn avgjørelsen i Rt. 2009 s. 294. Fremstillingen viser at kvantumet av narkotika er av avgjørende vekt, og at kravene til rehabiliteringshensynet øker i takt med mengden av narkotika. Høyesterett legger likevel mindre vekt på handlingens grovhet enn i fart- og promillesakene. Årsaken til dette er økt fokus på rusmisbrukere i et samfunnsperspektiv. Dersom rehabiliteringen lykkes vil utgiftene ved vinningskriminalitet og andre lovbrudd få en solid reduksjon. Det er derfor i samfunnets interesse at denne målgruppen får fortsette sin rehabilitering dersom rehabiliteringssituasjonen fremstår som tilstrekkelig klar og positiv.

Vilkåret om ”sterke grunner” i straffeloven § 28 a er å anse som en rettslig standard som utvikler seg over tid. I dette ligger et dynamisk element. Det er ikke lenge siden både domstolene utelukkende la vekt på allmennpreventive hensyn og den generelle spredningsfaren. Momentet er fremdeles fremtredende ved grove narkotikaforbrytelser, men tillegges betydelig mindre vekt når rusen er hovedårsaken til lovbruddet. I andre saksforhold uten nevneverdig rusmisbruk, må andre særlige hensyn komme i tillegg. Kravet til ”sterke grunner” kan i disse sakene være noe lavere dersom domfelte har omsorg for familiemedlemmer. Dersom det foreligger en uforbeholden tilståelse, og det har gått lang tid siden handlingen ble begått kan dette også tale for bruk av samfunnsstraff.

Er narkotikaforbrytelsen foretatt av økonomiske hensyn vil det bli stilt økte krav. Kvantumet av narkotika må i disse sakene være betydelig lavere om samfunnsstraff skal kunne idømmes, typisk kjøp av mindre mengder til eget bruk uten spredningsfare.

Dersom domstolen er kommet til at samfunnsstraff kan idømmes, ”skal” det etter straffeloven § 28 a tredje ledd fastsettes et timetall og en subsidiær fengselsstraff. Sistnevnte skal tilsvare den fengselsstraff som ville ha blitt idømt uten samfunnsstraff. Til sist skal det fastsettes en gjennomføringstid som ”normalt” skal svare til den subsidiære fengselsstraffen. Det følger av rettspraksis at gjennomføringstiden normalt settes noe høyere enn den subsidiære fengselsstraffen, jf. Rt. 2004 s. 1776. Det kan nevnes at det er hensynet til domfeltes rehabilitering som har medført en slik rettsutvikling.

Etter at domstolen har idømt samfunnsstraff må den gjennomføres. Gjennomføringstiden regnes fra den dag domfelte møter til kartleggingssamtale hos kriminalomsorgen.<sup>62</sup> Nedenfor behandles samfunnsstraffens innhold for alvorlige trafikkforseelser og grove narkotikaforbrytelser. Det er kriminalomsorgen som har ansvaret for gjennomføringen.

---

<sup>62</sup> Ot.prp. nr. 5 (2000-2001) s. 128 og Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 297

## 5 Kriminalomsorgens rolle etter idømmelsen

### 5.1 Innledning

Kriminalomsorgen har ansvaret for samfunnsstraffens nærmere innhold og gjennomføring. Dette følger av straffegjennomføringsloven §§ 1 og 6. Kriminalomsorgens sentrale forvaltning har som øverste avdeling av forvaltningsorganet ansvaret for den faglige og administrative ledelsen, jf. strgfjl. § 5. Kompetansen til å treffe avgjørelser om straffegjennomføringen er etter loven lagt til de lokale nivåene, jf. § 6 første ledd. Unntak fra denne hovedregelen følger av loven. Når det gjelder samfunnsstraff er avgjørelser i de tilfeller domfelte etter innskjerpingsamtale på nytt bryter fastsatte vilkår eller krav lagt til det regionale nivået, jf. §§ 6 annet ledd og 58 annet ledd. Det følger av bestemmelsen i § 58 annet ledd at regionalt nivå i disse sakene ”bør” bringe saken inn for retten med begjæring om at den subsidiære fengselsstraffen skal fullbyrdes.

Etter straffegjennomføringsloven § 3 første ledd annet punktum skal ”innholdet” i straffen bygge på de tiltak kriminalomsorgen har til rådighet. Domfelte har en aktivitetsplikt. Denne kan bestå av samfunnsnyttig tjeneste, opplæring, program eller andre tiltak som er ”egnet til å motvirke ny kriminalitet”, jf. bestemmelsens tredje ledd. For at de vedtak som fattes skal samsvare med lovens tiltenkte formål, skal det ”særlig” legges vekt på tiltak som kan fremme den domfeltes evne til å motvirke sitt kriminelle handlingsmønster, jf. strgfjl. §§ 2 og 53 annet ledd tredje punktum. Straffegjennomføringsloven § 53 regulerer *innholdet* i samfunnsstraffen. Kriminalomsorgen skal fastsette innholdet i samfunnsstraffen innenfor de rammer som retten har ”fastsatt i dommen”. Dersom domstolen har satt vilkår om at domfelte skal gjennomføre behandling, ha en bestemt opplæring eller lignende, er det kriminalomsorgen som skal ”fastsette det nærmere innholdet i bestemmelsene”, jf. strgfjl. § 53 annet ledd og strl. § 28 a femte ledd.

Et interessant spørsmål i denne sammenheng er hvordan det nærmere innholdet i samfunnsstraffen blir fastlagt, og hvilke tiltak domfelte for alvorlige trafikkforseelser og grove narkotikaforbrytelser kan forvente som en del av gjennomføringen av samfunnsstraff jf. straffegjennomføringsloven § 53.

Utmålingen av samfunnsstraff for alvorlige trafikkforseelser viser at Høyesterett har lagt særlig vekt på om lovbrøteren var under 18 år på handlingstidspunktet. Ved de grove narkotikaforbrytelsene viser gjennomgangen av rettspraksis at sterke rehabiliteringshensyn har fått stor betydning dersom det først foreligger et tidligere rusmisbruk. Det er grunn til å tro at det samme vil gjelde for promillesakene. Innholdet i samfunnsstraffen bør tilpasses de problemområdene disse målgruppene møter i det daglige. Innholdet i straffen skal ”fremme domfeltes tilpasning tilbake til samfunnet, jf straffegjennomføringsloven § 3 første ledd annet punktum.

Loven suppleres av retningslinjer til lov om gjennomføring av straff mv (straffegjennomføringsloven) og til forskrift til loven av 16. mai 2002 kapittel 5 om samfunnsstraff. Rundskrivet utfyller bestemmelsene i straffegjennomføringsloven og forskriften til loven.

## 5.2 Forberedelse og gjennomføringsplan

For at straffens innhold skal motvirke nye trafikkforseelser og narkotikaforbrytelser, må kriminalomsorgen foreta en *forberedende kartlegging* av siktede. Dette skal skje fortest mulig etter at friomsorgen har mottatt en rettskraftig dom. Politiet sender innkalling med pålegg om å møte til fastsatt tid og sted, jf. strpl. § 461 og påtaleinstruksen § 29-6.

Det følger av straffegjennomføringsloven § 53 annet ledd at kriminalomsorgen skal fastsette det nærmere innholdet i samfunnsstraffen. Domfeltes kriminalitetstype, dom og vilkår satt av domstolen må ses i sammenheng. Dette følger av retningslinjer til lov om gjennomføring av straff mv (straffegjennomføringsloven) og til forskrift til loven pkt. 5.1. Dette skal sikre at straffens innhold tilpasses den enkelte, jf. strgjfl. § 53 annet ledd.

Tilrettelegging av straffens innhold har en klar sammenheng med lovens overordnede formål om å ”motvirke nye straffbare handlinger”, jf. strgjfl. § 2. Dersom innholdet i samfunnsstraffen ikke tilpasses domfelte på riktig måte vil den vanskelig få den individualpreventive effekt som formålet tilsier. Dette er særlig viktig ved fartsovertredelser. Gjennomføringstiden vil ofte være kort, og friomsorgen har liten

mulighet til å endre innholdet av samfunnsstraffen i løpet av gjennomføringstiden. Det er derfor viktig at grunnlaget for gjennomføringen blir så korrekt som mulig.

Den nevnte avgjørelsen i Rt. 2008 s. 1737 om ruspåvirket kjøring er et eksempel på at domstolen antyder samfunnsstraffens innhold i dommens premisser. Det ble ansett ”*hensiktsmessig*” at tiltalte fikk behandling hos psykolog og gjennomførte rusprogrammet Mitt valg. Friomsorgen ”må ta utgangspunkt” i dommen når gjennomføringsplanen skal utarbeides, jf. retningslinjene pkt. 5.1. Friomsorgen kan også benytte opplysningene som fremkom i den tidligere personundersøkelsen som en del av gjennomføringen. Dette følger av retningslinjene for personundersøkelse i straffesaker pkt. 17.

De idømte timene ”skal” gå ut på samfunnsnyttig tjeneste, program eller andre tiltak, jf. strgjfl. § 53 første ledd bokstav a) til c). Lokalt nivå fastsetter innholdet og fordeler de idømte timene innenfor timerammen fastsatt av domstolen, jf. retningslinjene pkt. 5.1. Begrepet ”skal” medfører at friomsorgen må forholde seg til det lovbestemte innholdet som følger av § 53, men bokstav c) om ”andre tiltak som er egnet” innebærer at friomsorgen stilles relativt fritt. Det sentrale er at straffens innhold motvirker ny kriminalitet, jf. formålsbestemmelsen i § 2. Etter retningslinjene pkt. 5.1. kan det for eksempel bestemmes at den domfelte skal gjennomføre behandling i regi av andre offentlige etater.

Behovet for forvaltningssamarbeid ”bør” vurderes under den forberedende kartleggingen, Behandlingsopplegg og aktiviteter som forelå på domstidspunktet kan etter retningslinjene unntaksvis inngå som en del av gjennomføringen. Innholdet i samfunnsstraffen skal innskrenke domfeltes frihet, jf. pkt. 5.1. Årsaken til dette er tilliten til samfunnsstraffen utad. Det er sentralt at samfunnsstraffen fremstår som et alternativ til ubetinget fengsel. Straffen må da være tilstrekkelig tyngende for domfelte. Dette er i samsvar med definisjonen av samfunnsstraff i forarbeidene til den nye straffeloven.<sup>63</sup>

---

<sup>63</sup> Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 293 og Ot.prp. nr. 5 (2000-2001) s. 132

Etter en forberedende kartlegging, skal det nærmere innholdet av samfunnsstraffen tilrettelegges ved en *kartleggingssamtale*. Det skal treffes avgjørelse om hvilke aktiviteter den domfelte skal gjennomføre og fordelingen av timer. Timer som blir brukt til kartleggingssamtaler er en del av samfunnsstraffens innhold og skal komme til fradrag, jf. retningslinjene pkt. 5.1. Kartleggingssamtale er en nødvendig del av samfunnsstraffen.

Den domfelte skal informeres om de rammer og betingelser som er besluttet og skal gis anledning til å uttale seg. Det er videre sentralt at den domfelte sikres god informasjon om de krav som stilles under gjennomføringen, jf. strgjfl. § 54. God informasjon sikrer forutberegnelighet og en vellykket straffegjennomføring uten brudd, jf. strgjfl. § 2.

Etter at kartleggingssamtalen er gjennomført skal resultatet av denne sammen med eventuelle vilkår i dommen utformes til en *gjennomføringsplan*. Gjennomføringsplanen er å regne som et enkeltvedtak og kan påklages, jf. retningslinjene pkt. 5.1. Alvorlig brudd på innholdet i planen vil i første omgang medføre en innskjerpingssamtale, men dersom dette ikke hjelper vil samfunnsstraffen kunne bli omgjort til ubetinget fengsel, jf. strgjfl. § 58 første og annet ledd. I praksis vil friomsorgen sjelden legge seg opp i domfeltes rusvaner, så fremt rusen ikke virker ødeleggende for gjennomføringsplanen.<sup>64</sup> En slik praksis er i samsvar med forarbeidene.<sup>65</sup> Dersom rusen kan bli et problem må imidlertid planen ta høyde for dette. Planen skal tilpasses lovbrøyttere med moderate alkoholproblemer til langvarige heroinmisbrukere, jf. Rt. 2009 s. 294.

Jeg vil nå ta for meg det nærmere innholdet i samfunnsstraffen for alvorlige trafikkforseelser og grove narkotikaforbrytelser.

---

<sup>64</sup> Karseth (2010)

<sup>65</sup> Ot.prp. nr. 72 (1989-90) s. 13

### 5.3 Innholdet i samfunnsstraffen

For at samfunnsstraffens innhold skal kunne aksepteres som et alternativ til ubetinget fengselsstraff, må innholdet være såpass tyngende at allmennheten aksepterer den og domstolen anvender den.<sup>66</sup> Innholdet må tilpasses lovgivers forutsetning.

I denne delen vil jeg gå nærmere inn på samfunnsstraffens innhold. Fremstillingen vil i hovedsak knytte seg til trafikkforseelser og narkotikaforbrytelser der det foreligger et rusproblem. Jeg vil fokusere fremstillingen rundt samfunnsnyttig tjeneste, program og den siste utviklingen i form av Russamtalen. Samfunnsstraffens Innhold har vært i konstant utvikling, og forbedringer i programmene er en del av kriminalomsorgens helhetlige russtrategi frem til 2011.<sup>67</sup> Etersom behovet for oppfølging er større for personer med et rusproblem vil fremstillingen måtte ta høyde for dette. Samfunnsstraffens innhold for fartssyndere har fått mindre fokus, og innholdet for denne målgruppen vil derfor bli behandlet nokså kortfattet.

I følge Højdahl er personer med store rusproblemer, psykiske vansker og fengsels erfaring en målgruppe som har behov for mye oppfølging.<sup>68</sup> Programmene skal tilpasses den enkelte lovbrøtters gruppe med tilhørende ”lovbruddsrelaterte problemområder. , jf. rundskriv om retningslinjer for programvirksomheten i kriminalomsorgen av 8. november 2002 pkt. 3. Det kan nevnes at flere programmer nå gjennomgår en godkjenningsprosess for å sikre at samfunnsstraffens innhold baserer seg på dokumenterbar forskning.<sup>69</sup>

Samfunnsnyttig tjeneste er en del av samfunnsstraffen for mange domfelte. I likhet med programmene må tjenesten tilpasses den enkelte lovbrøtters, jf. retningslinjene pkt. 5.1.

---

<sup>66</sup> Ot.prp. nr. 5 (2000-2001) s. 132

<sup>67</sup> Kriminalomsorgens helhetlige russtrategi 2008 – 2011 s. 4

<sup>68</sup> Højdahl. Dømt til samfunnsstraff (2006) s. 93

<sup>69</sup> St.meld. nr. 37 (2007-2008)

### 5.3.1 Samfunnsnyttig tjeneste

Etter straffegjennomføringsloven § 53 første ledd bokstav a) kan de idømte timene gå ut på ”samfunnsnyttig tjeneste”. Begrepet skal innholdsmessig forstås som vanlig lønnet heltidsarbeid. Forskjellen ligger i at samfunnstjenesten ikke er lønnet.<sup>70</sup> Det stilles krav om at domfelte møter opp til fastsatt sted og tid. Dette er i forarbeidene beskrevet som selve kjernen i frihetsbegrensningen. Årsaken er at mange domfelte mangler struktur i hverdagen og derfor vil se på dette kravet som krevende.<sup>71</sup>

Tjenesten skal gjennomføres i domfeltes egen fritid. Samfunnstjenesten skal tilpasses domfeltes forutsetninger og interesser, og skal ikke gjennomføres i egen bedrift eller for egen arbeidsgiver. Det vanligste er at tjenesten tilknyttes virksomheter hvor den domfelte inngår i et fellesskap, og som ikke medfører ”særlig risiko” for kollegaer, nærmiljøet eller oppdragsgiveren, jf. retningslinjene pkt. 5.1. Tjenesteoppdrag hos frivillige organisasjoner, barnehager, skole, idrettslag, kirkesamfunn og lignende er i følge Storvik det vanlige.<sup>72</sup>

Ved vurderingen av plassering bør friomsorgen være forsiktig med å involvere oppdrag som kan utløse en ny straffbar handling. Dette vil også ha en klar side til bruk av rusmidler, dersom dette er problemet og mottiltakene inngår i gjennomføringsplanen. Storvik fremhever at tjenesten kan utføres ved både statlige og kommunale virksomheter.<sup>73</sup> Det kan Etter min mening spørres om man kan bruke domfelte med et rusproblem ved sykehjem eller sykehus når medisiner og lignende er lett tilgjengelig. Progresjonen i rehabiliteringen vil kunne bli dårligere og medføre en dårligere utvikling enn ellers.

Mangel på daglig organisering og rutiner gjør seg gjeldende i flere saker tilknyttet narkotikaforbrytelser og trafikkforseelser. Uregelmessigheter i løpet av tjenesten skal oppdragsgiveren rapportere til friomsorgen. Tjenestelederen skal føre lister over utførte

---

<sup>70</sup> Ot.prp. nr. 5 (2000-2001) s. 132

<sup>71</sup> Ot.prp. nr. 5 (2000-2001) s. 172-173

<sup>72</sup> Storvik (2003) s. 284

<sup>73</sup> Storvik (2003) s. 284



timer og rapportere om brudd og andre forhold av betydning for gjennomføringen, jf. retningslinjene pkt. 5.1. Dersom samfunnsnyttig tjeneste skal være en del av gjennomføringsplanen, kan det være nødvendig at domfelte gjennomfører et program i forkant av selve tjenesten. Slike vil kunne bygge opp mestringsfølelsen slik at tjenesten blir lettere å gjennomføre. En slik forberedelse vil kunne hindre at tjenesten blir forfeilet med mulige bruddkonsekvenser etter straffegjennomføringsloven § 58.

### 5.3.2 Programvirksomheten

Etter retningslinjene pkt. 5.1. er deltagelse i program som utgangspunkt frivillig, men dersom den domfelte først samtykker, medfører dette en klar forpliktelse. Dersom vedkommende gjentatt bryter forutsetningene for deltagelse vil dette bli å anse som et brudd etter straffegjennomføringsloven § 58.

I straffegjennomføringsloven § 53 bokstav b) og c) vises det til ”program ... som er egnet til å motvirke ny kriminalitet”. Programmene skal ta utgangspunkt i de personlige og sosiale problemene kriminalomsorgen antar er medvirkende til domfeltes kriminelle adferd. Dette kan være rusmisbruk, tenkningsforstyrrelser, kunnskapsmangel og manglende evne til å planlegge egne handlinger.<sup>74</sup> De to sistnevnte problemene er ofte fremhevet i sammenheng med unge lovovertredere. Formålet bak er å endre domfeltes tankemønster slik at handlingsmønsteret på sikt vil bli påvirket.<sup>75</sup>

Friomsorgen skal selv ta kontakt med eksterne etater dersom de ikke kan tilby egnet program, jf. retningslinjene pkt. 5.1. Arnoldsen ved Oslo friomsorgskontor opplyser at det for tiden ikke tilbys program tilknyttet fartsovertredelser, men at denne målgruppen har temamøter om trafikk og fart ved organisasjonen Trygg Trafikk.<sup>76</sup> Når det gjelder unge fartssyndere er det også enkelte saksbehandlere som bruker deler av innholdet i

---

<sup>74</sup> Ot.prp. nr. 5 (2000-2001) s. 171

<sup>75</sup> St.meld. nr. 37 (2007-2008) s. 64

<sup>76</sup> Arnoldsen (2010) E-post: 10. mars

programmet Trafikk og fart som en del av *individuelle samtaler*. Årsaken til dette er at programmet ennå ikke er blitt godkjent for bruk av kriminalomsorgen.<sup>77</sup>

Individuelle samtaler er ikke en del av programvirksomheten, men vil være et ”viktig virkemiddel” i tillegg til programmene for å skape en mer systematisk gjennomføring av samfunnsstraffen. Individuelle samtaler er en obligatorisk del av samfunnsstraffen og formålet er å få en samlet oversikt over utviklingen i gjennomføringen, jf. retningslinjene pkt. 5.1. Innholdet i programmet Trafikk og fart vil gjøre det lettere å identifisere ulike problemområder for unge fartsovertredere. Samtalene skal fokusere på de ”individuelle faktorene” som utløste fartsovertredelsen, og de risikofaktorene som gjelder i forhold til nye fartsovertredelser, jf. retningslinjene pkt. 5.1.

Når det gjelder rusproblematikk er det i følge Arnoldsen tatt i bruk et nokså nytt rusprogram. Det heter foreløpig NSAP (National Substance Abuse Programs).<sup>78</sup> Programmet vil være aktuelt for både promillekjørere og tidligere rusmisbrukere som er dømt for narkotikakriminalitet.

#### 5.3.2.1 Programmet – NSAP (National Substance Abuse Programs)

Dette programmet er utviklet av den canadiske kriminalomsorgen, og fokuserer på høyrisikosituasjoner som domfelte kan komme ut for i dagliglivet. Målgruppen er personer som er dømt for narkotikalovbrudd eller domfelte med et rusproblem.<sup>79</sup> Det skal lages personlige og konkrete planer for en slik mestring, samtidig som det skal fokuseres på forebygging av tilbakefall. Programintensiteten skal tilpasses den enkeltes behov.<sup>80</sup>

Programmets nærmere innhold vil knytte seg til identifikasjon av høyrisikosituasjoner, og gjenkjenning av mønstre og andre årsaker til rusmisbruk og lovbrudd. Det er et mål at den

---

<sup>77</sup> Arnoldsen (2010)

<sup>78</sup> Arnoldsen (2010)

<sup>79</sup> Arnoldsen (2010)

<sup>80</sup> Nytt i kriminalomsorgen nr. 4 2007 s. 9

domfelte skal kunne ”gjenkjenne og ta tak i problemer på et tidlig tidspunkt og håndtere dem på en konstruktiv måte”.<sup>81</sup> Håper er å kunne erstatte ulike destruktive tanker rundt rus.

Programmet består av flere intensitetsnivå. NSAP høy intensitet består av 89 samlinger over 5 måneder. En moderat intensitet består av 26 samlinger over 6 uker, mens en lav intensitet består av 10 samlinger over 2 uker. Programmet skal drives som en gruppe og bestå av ca. 6-8 deltakere. Dette betyr at det kan tilpasses samfunnsstraffens lengde i større grad enn tidligere rusprogrammer. I tillegg skal deltakerne følges opp i etterkant. Det er blitt utviklet et vedlikeholdsprogram som kan gjennomføres en tid etter den siste samlingen. Dersom domfelte ikke kan følges opp av kriminalomsorgen skal deltakeren søke oppfølging hos andre etater som Anonyme Alkoholikere (AA) eller sosialmedisinsk poliklinikk. Målet er å vedlikeholde nye lærte ferdigheter, samtidig som den domfelte får noen å snakke med om problemene vedkommende møter underveis.<sup>82</sup>

Hver deltaker skal ha et minimum av *individuelle samtaler* underveis i programmet, og skal helt avslutningsvis få en sluttavtale. Samtalen skal stå mellom deltakeren, saksbehandler i saken og programinstruktørene. Fokus i samtalen skal være den videre oppfølgingen. Det kan nevnes at programdeltakere i Canada hadde ca. 30 % reduksjon i nye lovbrudd ett år etter endt soning sammenlignet med lovbrøyttere som ikke hadde gjennomført program.<sup>83</sup>

I St.meld. nr. 38 (2007-2008) fremhever Justisdepartementet noe av kritikken mot programvirksomheten. Denne har gått på graden av frivillighet. Det kan synes som enkelte domfelte kun deltar fordi deltakelsen tolkes som et ”tegn på vilje” til å komme bort fra et liv i kriminalitet. Frivilligheten kan dermed til dels være illusorisk. Man deltar fordi dette ser bra ut for straffegjennomføringens progresjon.<sup>84</sup> Jeg mener det er god grunn til å spørre hva dette vil bety for fremtiden. Dersom mange domfelte deltar uten ønsket effekt vil dette

---

<sup>81</sup> Nytt i kriminalomsorgen nr. 4 2007 s. 9

<sup>82</sup> Nytt i kriminalomsorgen nr. 4 2007 s. 9

<sup>83</sup> Nytt i kriminalomsorgen 2007 s. 10

<sup>84</sup> St.meld. nr. 38 (2007-2008) s. 119

kunne undergrave hele programvirksomheten. Hvilket program som tilbys vil i så fall bety lite for formålet bak straffen om å hindre ny kriminalitet, jf. strgf. § 2.

På den annen side kan det se ut som programvirksomheten er inne i en god prosess når det gjelder å videreutvikle nye programmer. Det kan virke som samtaleelementet er en mer sentral del av programmet NSAP enn tidligere programmer. Dette elementet i tillegg til vanlige *individuelle samtaler* vil etter mitt syn kunne bedre motivasjonen til deltakerne i programvirksomheten i tiden fremover. Fokuset for de individuelle samtalene er i likhet med programmet NSAP de faktorer som har utløst kriminaliteten og hva den domfelte kan gjøre for å hindre ny kriminalitet.

Saksbehandler skal stimulere domfelte til å ta kontakt med andre offentlige etater som sosialkontor, NAV, skoleverket etc. Et tilstrekkelig antall timer ”skal” derfor gå til individuelle samtaler, jf. retningslinjene pkt. 5.1. Det bemerkes at individuelle samtaler er en obligatorisk del av samfunnsstraffen, mens programdeltakelse er frivillig. Dette utgjør en klar utfordring for den preventive effekt man håper å oppnå med bruk av programmer, jf. straffegjennomføringsloven § 2.

### 5.3.3 Russamtalen

Russamtalen er et helt nytt tiltak som ennå ikke er satt i gang i friomsorgen, men som trolig vil bli en del av samfunnsstraffens innhold i løpet av kort tid.<sup>85</sup> Samtaleformen må ses i sammenheng med lanseringen av kriminalomsorgens helhetlige russtrategi for perioden 2008 – 2011. Russtrategien ble utarbeidet på grunn av det meget store antallet domfelte rusavhengige.<sup>86</sup> Målgruppen er domfelte med et erkjent rusproblem, og andre som har avgitt positiv urinprøve eller møtt opp i ruset tilstand.<sup>87</sup>

---

<sup>85</sup> Karseth. Møte med Oslo friomsorgskontor (2010)

<sup>86</sup> Russamtalen. KRUS håndbok 4/2009 s. 8

<sup>87</sup> Russamtalen. KRUS håndbok 4/2009 s. 13

Russamtalen vil derfor være aktuelt for både domfelte for ruspåvirket kjøring og domfelte med et tidligere rusmisbruk tilknyttet narkotika. Den er ikke en del av de *individuelle samtale*ne, men et frivillig rehabiliterende rustiltak. Målet er å endre den domfeltes rusvaner ved å styrke troen på mestring av eget liv.<sup>88</sup> Russamtalen bygger på samtalemetodikkene Motiverende samtale (MI) og Bygging av Mestringstillit (BaM). Domfeltes tanker og adferd skal utforskes empirisk. Domfelte og en tilsatt ved friomsorgen skal sammen utforske motivasjonen til å endre rusadferd.<sup>89</sup>

Russamtalen skal ha en dobbel funksjon. Den skal være et ekstra tilbud til det eksisterende innholdet i gjennomføringen etter straffegjennomføringsloven § 53, og kunne brukes som en pålagt avklarende samtale etter en innskjerpingssamtale ved brudd, jf. strgfjl. § 58. Den skal bestå av en *avklaringsamtale* og tre samtaler etter at Russamtalen er kommet i gang. Avklaringsamtalen er en kartleggingsamtale som skal brukes for å avgjøre om Russamtalen er et aktuelt tiltak. Hensikten er å informere domfelte om forutsetningene og de krav som stilles til gjennomføringen.<sup>90</sup>

Den praktiske gjennomføringen begynner med en første samtale mellom domfelte og saksbehandler om en situasjon der det ble brukt rusmidler. Målet er å få kartlagt årsaker til hva som opprettholder rusmisbruket. Andre samtale skal fokusere på hvor villig domfelte er til å endre atferd, mens siste samtale skal være en analyse av en situasjon der domfelte kunne ha ruset seg, men valgte ikke å gjøre det. Målet er å bygge opp mestringsfølelsen.<sup>91</sup>

De timene som brukes til kartleggingsamtale er en del av samfunnsstraffen og skal komme til fradrag. Dersom domfelte møter opp i ruset tilstand risikerer vedkommende at det reageres med en bruddreaksjon etter straffegjennomføringsloven § 58. Russamtalen vil ikke

---

<sup>88</sup> Russamtalen. KRUS håndbok 4/2009 s. 12

<sup>89</sup> Russamtalen. KRUS håndbok 4/2009 s. 20

<sup>90</sup> Russamtalen. KRUS håndbok 4/2009 s. 14

<sup>91</sup> Russamtalen. KRUS håndbok 4/2009 s. 14

være et alternativ til en slik reaksjon, men et tilbud som eventuelt kommer i tillegg til en bruddreaksjon.<sup>92</sup>

Både Russamtalen og programmet NSAP virker som gode bidrag for domfelte med et rusproblem. Denne utviklingen er viktig. Den siste rettsutviklingen tyder på at Høyesterett i større grad enn tidligere legger til rette for kontinuitet i rehabiliteringen. Det er derfor viktig at det finnes innhold i samfunnsstraffen som kan styrke den prosessen videre. Det er på den annen side uheldig at det ikke finnes et program i bruk for unge fartssyndere. Disse følges foreløpig opp gjennom vanlige individuelle avtaler og ved hjelp av samarbeid med organisasjonen Trygg Trafikk.

## **6 Oppsummering og konklusjon**

Gjennomgangen av Høyesterettspraksis har vist at samfunnsstraff særlig blir begrunnet i aldersmomentet og sterke rehabiliteringshensyn. Samfunnsstraff fremstår som en særlig aktuell reaksjon for aldersgruppen 17 år. Høyesterett har fulgt opp lovgivers ønske om å øke bruken av samfunnsstraff for denne målgruppen. Samfunnsstraff er en følbar reaksjon og vil i større grad enn betinget fengsel markere alvorret i alvorlige fart- og promillesaker. Det er ønskelig at bruk av samfunnsstraff skal virke preventivt. Om samfunnsstraff vil kunne virke avskrekkende på denne aldersgruppen vil i stor grad bero på innholdet i straffen.

Det er klart at samfunnsstraffen vil kreve mye av den domfelte i form av vilje og innsats gjennom samfunnsnyttig tjeneste, samtidig fremstår innholdet i samfunnsstraffen som noe ufullstendig. Denne målgruppen har til forskjell fra domfelte med et rusproblem ikke fått et eget program. Deler av programmet Trafikk og fart brukes sammen med ordinære individuelle samtaler. Det kan kritiseres at programmet Trafikk og fart ennå ikke er blitt godkjent ettersom det er det eneste programmet som retter seg spesielt mot denne

---

<sup>92</sup> Russamtalen. KRUS håndbok 4/2009 s. 16

målgruppen. Et helhetlig programinnhold vil sammen med ordinære individuelle samtaler kunne få en større behandlende virkning på unge lovbrytere enn situasjonen er i dag.

Domfelte med et rusproblem har fått stor prioritet. Høyesterett synes å vise stor forståelse for tidligere rusmisbrukere som er inne i en god og positiv resosialisering tilbake til et fungerende liv. Trenden har blitt fulgt opp i kriminalomsorgen. I tillegg til samfunnsnyttig tjeneste og individuelle samtaler har det utviklet seg helt nye tiltak som skal ivareta domfelles behov. Deltakelse i program er frivillig, men ettersom det er snakk om meget lovende tiltak vil nok programmet NSAP og Russamtalen i stor grad bli benyttet. Bekymringen tilknyttet motivasjon og deltakelse uttrykt i *St.meld nr. 37 (2007-2008)* vil i mindre grad gjelde for denne gruppen lovovertredere. For mange tidligere rusmisbrukere vil imidlertid deltakelse være mer preget av et nødvendig behov enn frivillig deltakelse. Ulike behandlingstiltak vil være helt nødvendig for å hindre tilbakefall.

## **7 Litteraturliste**

- Andenæs, Johs. Alminnelig strafferett. 5. utg. Oslo 2004
- Andenæs, Johs. Norsk straffeprosess. 4. utg. Oslo 2009
- Arnoldsen, Lena Lindgren. E-post. 10. mars 2010
- Eskeland, Ståle. Strafferett. 2. utg. Oslo 2006
- Frimann-Dahl, Claus. Rusproblemer og strafferettslig reaksjon: Domstolene vektlegger rehabilitering. I: Juristkontakt 2003 nr. 5 s. 32-34 (Sisert fra Lovdata)
- Hauge, Ragnar. Straffens begrunnelser. Oslo 1996
- Højdahl, Torunn og Ragnar Kristoffersen. Samfunnsstraffen 2003: Resultater og utfordringer. Oslo 2003. <http://www.kriminalomsorgen.no/index.php?id=431829>.
- Højdahl, Torunn og Ragnar Kristoffersen. Dømt til samfunnsstraff. Oslo 2006. <http://www.kriminalomsorgen.no/index.php?id=431829>
- Karseth, Inger. Møte med Oslo friomsorgskontor 18. februar 2010

Kriminalomsorgens helhetlige russtrategi 2008 – 2011.

<http://img3.custompublish.com/getfile.php/846197.823.gasfdxbecs/JDrusSKJERM6.pdf?return=kriminalomsorgen.custompublish.com> [Sisert 15. mars 2010]

Kriminalomsorgen. Nytt i kriminalomsorgen nr. 4 2007.

<http://img3.custompublish.com/getfile.php/551087.823.ftpaduaydx/aktuelt32007.pdf?return=www.kriminalomsorgen.no> [Sisert 17. mars 2010]

KRUS håndbok nr. 4/2009. Russamtalen. Redigert av Hege Lauritzen Oslo, 2009.

<http://www.russamtalen.no/ressurser/> [Sisert 20. mars 2010]

Langbach, Tor. Straffesaksbehandling i tingrettene. Oslo 2007

Mathiesen, Thomas. Kan fengsel forsvares? 3. utg. Oslo 2007

Slettan, Svein og Toril Marie Øye. Forbrytelse og straff. Lærebok i strafferett. Oslo 1997

Slettan, Svein og Toril Marie Øye. Forbrytelse og straff. Innføring i strafferett. Oslo 2001

Storvik, Birgitte Langset. Straffegjennomføring etter lov av 18. mai 2001 nr. 21.

Kristiansand 2003

Straffeloven med kommentarer: lov av 22. mai 1902 nr. 10: almindelig borgerlig straffelov.

Redigert av Magnus Matningsdal og Anders Bratholm. 2. utg. Oslo 2003

## **8 Lov- og forarbeidsregister**

Grunnloven av 17. mai 1814

Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven) av 21. mai 1999 nr. 30

Almindelig borgerlig Straffelov (straffeloven) av 22. mai 1902 nr. 10

Lov om rettergangsmåten i straffesaker (straffeprosessloven) av 22. mai 1981 nr. 25

Lov om gjennomføring av straff (straffegjennomføringsloven) av 18. mai 2001 nr. 21

Vegtrafikkloven av 18. Juni 1965 nr. 4

Forskrift om ordningen av påtalemyndigheten (påtaleinstruksen) av 28. juni 1985 nr. 1679

Forskrift til lov om straffegjennomføring av 22. februar 2002

Rundskriv – Retningslinjer for personundersøkelse i straffesaker av 18. august 2003



Rundskriv - Retningslinjer til lov om gjennomføring av straff mv  
(straffegjennomføringsloven) og til forskrift til loven av 16. mai 2002

Rundskriv – Retningslinjer for programvirksomheten i kriminalomsorgen av 8. november  
2002

Ot.prp. nr. 72 (1989-90) Om endringer i straffeloven m.v. (samfunnstjeneste)

Ot.prp. nr. 5 (2000-2001) Om lov om gjennomføring av straff mv.  
(straffegjennomføringsloven)

Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) Om lov om straff (straffeloven)

Ot.prp. nr. 31 (2006-2007) Om lov om endringer i straffegjennomføringsloven mv. (tiltak for  
å avvikle soningskøen og bedre innholdet i soningen mv.)

St.meld. nr. 27 (1997-98) Om kriminalomsorgen

St.meld. nr. 37 (2007-2008) Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn

RA-1998-1 Narkotikasaker – kvantumets betydning for rettslige bedømmelse og bruk av  
forelegg av 30. oktober 1998

RA-2007-268m Veiledende normer for påstand ved hastighetsoverskridelser av 19.  
oktober 2007

## **9 Domsregister**

Rt. 1977 s. 1207

Rt. 1991 s. 275

Rt. 1992 s. 992

Rt. 2002 s. 1403

Rt. 2003 s. 208

Rt. 2003 s. 456

Rt. 2004 s. 492

Rt. 2004 s. 1440

Rt. 2004 s. 1772

Rt. 2004 s. 1774  
Rt. 2004 s. 1776  
Rt. 2005 s. 168  
Rt. 2005 s. 343  
Rt. 2005 s. 781  
Rt. 2007 s. 250  
Rt. 2007 s. 252  
Rt. 2007 s. 570  
Rt. 2007 s. 577  
Rt. 2007 s. 950  
Rt. 2007 s. 1244  
Rt. 2007 s. 1563  
Rt. 2008 s. 906  
Rt. 2008 s. 1737  
Rt. 2009 s. 807  
Rt. 2009 s. 290  
Rt. 2009 s. 294  
Rt. 2009 s. 1045  
Rt. 2009 s. 1159  
Rt. 2009 s. 1371

